

Intellectual Property and Copyright Norms in Academic Social Networks: Sociocultural Implications for Students’ Information-Seeking Behavior

Solmaz Noori^{*}, Soraya Ziaei^{}**

Faezeh Delghandi^{*}**

Abstract

This study examines intellectual property and copyright norms on scholarly social networks, explicates their socio-cultural implications for students’ information-seeking behavior, and proposes strategies to strengthen information ethics. A concurrent mixed-methods design was employed: 23 semi-structured interviews analyzed via grounded theory (MAXQDA 2020) informed a 68-item survey, and quantitative data from 424 graduate students were analyzed using SPSS and SmartPLS (PLS-SEM) with mediation testing. Findings indicate a positive, significant association between copyright compliance and ethical information-seeking, with “quality of virtual environment use”—comprising information literacy, critical evaluation, and attribution understanding—acting as a substantive mediator. Moreover, insufficient targeted training and ambiguous platform/institutional policies are associated with unethical behaviors. The conclusions underscore a “law–education–technology” package, balancing openness

^{*} phd candidate of Information Science and Knowledge Studies, Payam Noor University, Tehran, Iran, solmaz.nooril6@gmail.com

^{**} PhD, Information Science and Knowledge, Associate Professor; Department of Information Science and Knowledge; Payam Noor University, Tehran, Iran (Corresponding Author), soraya.ziaei@pnu.ac.ir

^{***} PhD, Information Science and Knowledge, Assistant Professor; Department of Information Science and Knowledge; Payam Noor University, Tehran, Iran, delghandi@pnu.ac.ir

Date received: 13/09/2025, Date of acceptance: 30/09/2025

and privacy, policy transparency, Creative Commons licensing, and design nudges to enhance attribution and scholarly trust. The study's innovation lies in developing and testing a causal model that links formal/informal IP norms of platforms to search, evaluation, version-sharing, and citation patterns, while assessing socio-cultural mediators in real-world networked contexts.

Keywords: Intellectual property norms, Copyright, Scholarly social networks, Students' information-seeking behavior.

Introduction

In an increasingly digitized knowledge ecosystem, academic social networks blur boundaries of authorship, attribution, and reuse, generating uncertainty around intellectual property and copyright that shapes graduate students' everyday information-seeking behavior. From a socio-cultural information ethics lens, the study examines how formal and informal platform norms around authors' rights influence search, evaluation, version sharing (preprint/accepted/final), and citation practices. To bridge the gap between macro-level copyright debates and micro-level practices, a causal model is developed in which compliance with authors' rights promotes ethical information-seeking directly and indirectly via the quality of virtual environment use. This mediator is operationalized through information literacy, critical evaluation, and attribution understanding, reflecting both skill enactment and norm internalization. Relationships are situated within socio-cultural mediators—descriptive and injunctive norms, perceived costs of violation, fairness, and reputation—as well as constraints such as policy ambiguity and training deficits. Conceptually, the work integrates ethical, legal, and behavioral perspectives; methodologically, it pairs qualitative theory-building with quantitative causal testing; practically, it informs platform and institutional governance for responsible, trustworthy scholarly communication.

Materials & Methods

A concurrent mixed-methods design was employed. The qualitative strand comprised 23 semi-structured expert interviews across information science, information ethics, AI, and information-seeking, analyzed using grounded theory (Strauss–Corbin) in MAXQDA 2020 to theoretical saturation and inter-coder agreement procedures (κ reported). Emergent categories informed a 68-item Likert instrument whose content validity was established by 10 experts (CVI = 0.92) and

refined through a 50-participant pilot. The quantitative sample included 424 humanities graduate students from top-ranked national universities, selected via stratified random sampling across institutional and demographic strata. Data preprocessing and descriptive analyses preceded PLS-SEM in SmartPLS, assessing measurement quality via factor loadings (≥ 0.70), AVE (≥ 0.50), internal consistency, Fornell–Larcker discriminant validity, and SRMR (< 0.08). The structural model tested the direct effect of copyright compliance on ethical information-seeking and an indirect path via quality of virtual environment use, with exploratory links to policy clarity, targeted training, and governance signals (e.g., licensing prompts, version labeling). Reflexivity memos, reliability checks, and transparent integration procedures supported rigor and traceability across strands.

Discussion & Result

Results show a positive, significant relationship between compliance with authors' rights and ethical information-seeking, indicating that copyright norms function as behavioral constraints and epistemic cues that sharpen source selection, critical appraisal, and accurate attribution. The effect is substantively mediated by quality of virtual environment use: higher information literacy, stronger critical evaluation, and clearer attribution understanding amplify ethics-promoting outcomes, suggesting complementary pathways of skill enactment and norm internalization. Conversely, ambiguous platform or institutional policies and non-targeted training correlate with elevated risks of unethical practices, including incomplete attribution, permissive reuse assumptions, and indiscriminate version sharing, revealing misalignments between formal rules and networked routines. The study's advance is a causal model linking platform-level formal/informal IP norms to concrete behavioral phases—search, evaluation, version sharing, and citation—while gauging socio-cultural mediators in situ. Translational implications converge on a coordinated law–education–technology package: clarify policies and versioning; embed copyright and attribution within information literacy curricula; promote standardized open licenses (e.g., Creative Commons); and deploy design nudges surfacing attribution, licensing, and rights at decision points.

Conclusion

The evidence supports a causal pathway in which compliance with authors' rights enhances ethical information-seeking directly and through improved quality of

virtual environment use, thereby aligning IP norms with routine scholarly practice on academic social networks. A pragmatic roadmap emerges: integrate policy transparency, targeted instruction, open licensing, explicit versioning, and interface-level nudges to strengthen trust, balance openness and privacy, and sustain ethical conduct in AI-augmented scholarly ecosystems.

Bibliography

- Bahraminia, S. (1401). Designing a model of the role of public libraries in society's economic and cultural development (Doctoral dissertation, Department of Information Science and Knowledge Studies, Payame Noor University, Khorasan Razavi, Iran). [in Persian]
- Bakhshi, J., & Tatari, K. (1398). The role of intellectual property rights in social networks. *Motale'at-e Resane'i [Media Studies]*, 14. [in Persian]
- Bawa, A. C., & Muniyappa, L. (2021). Plagiarism and intellectual property rights in the digital era: A review. *Library Philosophy and Practice*, 1–13.
- Cuntz, A., Fink, C., & Stamm, H. (2024). Artificial intelligence and intellectual property: An economic perspective (WIPO Economic Research Working Paper No. 77). World Intellectual Property Organization.
- Davari Ardakani, R. (1394). The current state of thinking in Iran. Tehran: Qoqnoos. [in Persian]
- Dinani, G. E. (1397). The book of reason and the sign of love. Tehran: Nour-e Sokhan. [in Persian]
- Erdt, M., et al. (2016). Social media in scholarly communication. *Scientometrics*, 109(2), 1117–1141.
- Farasatkah, M. (1403). Qualitative research in social sciences with emphasis on grounded theory. Tehran: Agah. [in Persian]
- Floridi, L. (2005). The philosophy of information. Oxford University Press.
- Floridi, L. (2024). Information ethics in the digital age. *Journal of Information Ethics*, 33(1), 15–29.
- Heidegger, M. (1385). What is the meaning of thinking? (F. Salmany, Trans.). Tehran: Nashr Markaz. [in Persian]
- Heidegger, M. (1392). What is called thinking? (S. Jamadi, Trans.). Tehran: Qoqnoos. [in Persian]
- Humbhi, S., Tareen, S. A., & Humbhi, A. (2012). Information needs and information-seeking behavior of undergraduate students: A remote area perspective. *Library Philosophy and Practice*, 6838. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6838>
- Judijanto, L., Hardiansyah, A., & Arifudin, O. (2025). Ethics and security in artificial intelligence and machine learning: Current perspectives in computing. *International Journal of Society Reviews*, 3(2), 374–380. <https://doi.org/10.XXXX/INJOSER.2025.3.2.374>
- Jurcys, P., & Fenwick, M. (2024). Creativity and information intermediaries in the age of generative AI. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=4793674>

259 Abstract

- Molla-Mohammadali, A., Qayumzadeh, M., & Moshreghi, A. (1400). Explaining the role of intellectual property rights in cyberspace. *Scientific Journal of Islamic and Human Sciences*, 7(25). [in Persian]
- Nijs, T., Martinovic, B., & Verkuyten, M. (2022). The two routes of collective psychological ownership: Rights and responsibilities explain intentions to exclude outsiders and engage in stewardship behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 50(2), 270–284. <https://doi.org/10.1177/01461672221129757>
- Picht, P. G., & Thouvenin, F. (2023). AI and IP: Theory to policy and back again – Policy and research recommendations at the intersection of artificial intelligence and intellectual property. *IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 54, 916–940.
- Pilvar, R. (1400). A historiography of intellectual property law in Iran. *Hoquq-e Eslami [Islamic Law]*, 18(70). [in Persian]
- Savolainen, R. (2022). Everyday information behavior: Foundations and trends. *Information Processing & Management*, 59(2), 102913.
- Shaghghi, M. (1400). Information ethics: Foundations and issues. Tehran: SAMT. [in Persian]
- Sharghi, M., & Khorsandian, M. A. (1399). Dimensions and role of intellectual property in open innovation with emphasis on existing strategies. *Danesh-e Hoquq-e Madani [Civil Law Knowledge]*, 9(1). [in Persian]
- Sharma, H., & Ruikar, M. (2024). Artificial intelligence at the pen's edge: Exploring the ethical quagmires in using artificial intelligence models like ChatGPT for assisted writing in biomedical research. *Perspectives in Clinical Research*, 15(3), 108–115. https://doi.org/10.4103/picr.picr_196_23
- Tashpulatov, D. T. (2025). The protection of intellectual property rights in cyberspace. *Journal of Analytical Synergy and Scientific Horizon*, 1(3B), 25–34.
- Tayebi Abolhassani, S. A. (1398). An introduction to research methods: Standard procedures for qualitative data analysis. *Faslname-ye Siyasatnameh-ye Elm va Fanavari [Quarterly of Science and Technology Policy]*, 9(2). [in Persian]
- Taylor, R. S. (1991). Information use environments. In *The information systems environment: A human perspective* (pp. 36–50). IRM Press.
- Tiro, H. (2024). Question of knowledge in active usage of AI tool “ChatGPT.” *INSAM Journal of Contemporary Music, Art and Technology*, 12, 46–61.
- Vinyard, M., Morales, I., & Helton, E. (2025). Information seeking behavior of graduate business students: Using a qualitative approach to determine the role of the library. *Journal of Business & Finance Librarianship*, 30(1), 31–50. <https://doi.org/10.1080/08963568.2024.2435758>
- Wilson, T. D. (1981). On user studies and information needs. *Journal of Documentation*, 37(1), 3–15. <https://doi.org/10.1108/eb026774>
- Yu, P. K. (2025). Artificial intelligence, intellectual property, and sustainable development. SSRN Working Paper.

Zarehsaz, M., Fattahi, R., & Sanatjoo, A. (1394). Examining skill capabilities shaping users' wayfinding behavior in the information-seeking process from a digital library. *Pazhuheshnameh-ye Pardazesh va Modiriyat-e Etelaat* [Research Journal of Information Processing and Management], 31(1). [in Persian]

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در شبکه‌های اجتماعی علمی:

پیامدهای جامعه‌فرهنگی بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان

سولماز نوری*

ثریا ضیائی**، فائزه دلغندی***

چکیده

این پژوهش با واکاوی هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در شبکه‌های اجتماعی علمی، پیامدهای جامعه‌فرهنگی آن بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان را تبیین کرده و راهبردهای ارتقای اخلاق اطلاع‌یابی را پیشنهاد می‌کند. طرح آمیخته همزمان به‌کار رفته است: بخش کیفی با ۲۳ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته و تحلیل گراندد تئوری در MAXQDA 2020 منجر به تدوین پرسشنامه ۶۸ گویه‌ای شد و بخش کمی با داده‌های ۴۲۴ دانشجوی تحصیلات تکمیلی به‌وسیله SPSS و (PLS-SEM) SmartPLS و آزمون میانجی‌گری تحلیل گردید. یافته‌ها نشان داد رعایت حقوق مؤلف رابطه‌ای مثبت و معنادار با رفتار اطلاع‌یابی اخلاق‌مدار دارد و «کیفیت استفاده از محیط مجازی» شامل سواد اطلاعاتی، ارزیابی انتقادی و فهم انتساب، میانجی مؤثر این رابطه است. همچنین کمبود آموزش هدفمند و ابهام سیاست‌های پلتفرمی/نهادی با بروز رفتارهای غیراخلاقی مرتبط است. نتیجه‌گیری بر لزوم مفصل‌بندی بسته «قانون-آموزش-فناوری»، تعادل آزادی

* دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، solmaz.noori16@gmail.com

** دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشیار؛ گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، soraya.ziaei@pnu.ac.ir

*** دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، استادیار؛ گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی؛ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، delghandi@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۲۲، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۰۸

اطلاعات و حریم خصوصی، شفاف‌سازی سیاست‌ها، ترویج مجوزهای Creative Commons و تلنگرهای طراحی برای تقویت انتساب و اعتماد علمی تأکید می‌کند. نوآوری پژوهش، توسعه و آزمون مدلی علی است که هنجارهای رسمی/غیررسمی مالکیت فکری پلتفرم‌ها را به مراحل جستجو، ارزیابی، اشتراک‌گذاری نسخه‌ها و الگوهای استناد پیوند می‌دهد و نقش میانجی‌های جامعه‌فرهنگی را در میدان واقعی می‌سنجد.

کلیدواژه‌ها: هنجارهای مالکیت فکری، حق مؤلف، شبکه‌های اجتماعی علمی، رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان.

۱. مقدمه و بیان مسئله

در دهه اخیر، شتاب‌گیری زیست‌بوم‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی علمی مرزهای تولید و مصرف دانش را جابه‌جا کرده و الگوهای اعتباربخشی، انتساب و صیانت از حقوق پدیدآورنده را به مسئله‌ای محوری در نهاد دانشگاه بدل ساخته است؛ هم‌زمان، وفور داده، شخصی‌سازی الگوریتمی و گسترش ابزارهای هوش مولد فرصت‌های یادگیری را افزایش داده اما سنج‌های اصالت، امانت‌داری و اتکاپذیری علمی را با مخاطرات اخلاقی و حقوقی نوپدید مواجه کرده است. پیامد مستقیم این تحولات، دگرگونی در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان، ابهام در حدود استفاده منصفانه، انتساب صحیح و بازنشر قانونی محتوا در بسترهای تعاملی است؛ و در حوزه‌های علوم انسانی حساس‌تر جلوه می‌کند و بر اعتماد علمی و کیفیت دانش اثر می‌گذارد. مسئله پژوهش، «ابهام و ناهمسازی هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در شبکه‌های اجتماعی علمی و پیامدهای جامعه‌فرهنگی آن بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی» است؛ به‌ویژه آن‌جا که قواعد رسمی و هنجارهای غیررسمی انتساب، بازنشر و استفاده از نسخه‌ها (پیش‌چاپ، پذیرفته‌شده، نسخه نهایی) به قدر کافی روشن و درونی نشده و این نارسایی به تصمیم‌های جستجو، ارزیابی، اشتراک‌گذاری و استناددهی سرریز می‌کند. شواهد کیفی این پژوهش کمبود آموزش هدفمند، خلأ سیاست‌های شفاف پلتفرمی/نهادی و دوگانگی میان آزادی اطلاعات و صیانت از حریم خصوصی را به‌عنوان عوامل علی و مداخله‌گر شناسایی می‌کند که ریسک‌هایی چون کپی/پیست، انتساب ناقص، سوگیری انتخاب منابع و تضعیف اعتماد علمی را برمی‌انگیزند. از منظر سنجشی، رابطه مثبت رعایت حقوق مؤلف با رفتار اخلاق‌مدار اطلاع‌یابی و نقش میانجی کیفیت استفاده از محیط مجازی (سواد اطلاعاتی،

ارزیابی انتقادی، فهم انتساب) ساخت علی پدیده را تقویت می‌کند. ادبیات موجود یا بر سطح کلان حقوق مالکیت در عصر هوش مولد و استثنائات کپی‌رایت تمرکز دارد یا رفتار اطلاع‌یابی را منفک از هنجارهای کپی‌رایت در پلتفرم‌های علمی بررسی می‌کند؛ لذا خلأ میدان پژوهی‌های علی و سنجش‌پذیر که این دو ساحت را در رفتار روزمره شبکه‌ای پیوند دهد، پابرجاست. نوآوری مطالعه، توسعه و آزمون مدلی است که هنجارهای رسمی/غیررسمی مالکیت فکری پلتفرم‌ها را به مراحل جستجو، ارزیابی، اشتراک‌گذاری نسخه‌ها و الگوهای استناد متصل می‌کند و نقش میانجی‌های جامعه‌فرهنگی مانند هنجارهای توصیفی/تجویزی، هزینه ادراک‌شده نقض، انصاف و شهرت را در میدان واقعی می‌سنجد. هدف، واکاوی هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در شبکه‌های اجتماعی علمی، تحلیل پیامدهای جامعه‌فرهنگی آن بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان و ارائه راهکارهای عملی برای ارتقای اخلاق اطلاع‌یابی است؛ پرسش محوری می‌پرسد «هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف چگونه و با میانجی‌گری کدام ابعاد کیفیت استفاده از محیط مجازی بر رفتار اطلاع‌یابی اثر می‌گذارند؟». طرح آمیخته همزمان به‌کار رفته و از گراند تئوری برای تولید مدل مفهومی و از PLS-SEM برای آزمون علی روابط بر داده‌های ۲۳ مصاحبه و ۴۲۴ پرسشنامه بهره گرفته شده است. اهمیت نظری پژوهش در تبیین علی پیوند میان هنجارهای مالکیت فکری و رفتار اطلاع‌یابی و تصریح نقش میانجی کیفیت استفاده از محیط مجازی در بستر شبکه‌ای اخلاق اطلاعات است؛ اهمیت روش‌شناختی در هم‌نشینی نظام‌مند گراند تئوری و PLS-SEM و سازگاری با داده‌های غیرنرمال؛ و اهمیت کاربردی در بسته «قانون-آموزش-فناوری» شامل شفاف‌سازی سیاست‌های پلتفرمی/نهادی، ادغام آموزش حقوق مؤلف و سواد اطلاعاتی در برنامه درسی و ترویج مجوزهای باز برای کاهش رفتارهای پرریسک و ارتقای اعتماد علمی. یافته‌ها نشان می‌دهد تقویت هنجارهای رعایت حق مؤلف، به‌طور مستقیم و از مسیر ارتقای سواد اطلاعاتی و ارزیابی انتقادی، رفتار اطلاع‌یابی مسئولانه‌تر را افزایش می‌دهد و باید در طراحی سیاست‌های دانشگاهی و راهبردهای پلتفرمی مفصل‌بندی شود؛ بدین‌سان، نقشه راهی برای تنظیم‌گری نرم، رصد نقض و تلنگرهای طراحی‌افزاینده انتساب فراهم می‌آید تا سلامت اکوسیستم علمی در برابر تحولات الگوریتمی و هوش مولد محافظت شود.

۲. چارچوب مفهومی

۱.۲ تعریف تفکر

تفکر فرایندی بنیادین است که خرد (ratio) را گسترش می‌دهد و حافظه نقش محوری در تمرکز و بسط جریان ذهنی دارد. موضوع تفکر بخشی از واقعیت است که ذهن را به دلیل اهمیت و علاقه‌مندی به خود مشغول می‌کند، اما صرف علاقه تضمین‌کننده اصالت تفکر نیست (هایدگر، ۱۳۸۵). از منظر هستی‌شناسانه، تفکر گفت‌وگویی ژرف با هستی است که امکان درک حقیقت و ارزش‌های بنیادین را فراهم می‌سازد و مراقبت و پاسداری از هستی به شمار می‌آید (هایدگر، ۱۳۹۲؛ داوری اردکانی، ۱۳۹۴). فلسفه به‌عنوان نوعی از تفکر، در شکل‌دهی به اندیشه بنیادین انسان نقش دارد و تفکر علاوه بر آن، عاملی است برای تمیز خوب از بد و بازبینی مستمر که به تصحیح مداوم اندیشه می‌انجامد (دینانی، ۱۳۹۷).

۲.۲ مالکیت فکری و حق مؤلف

مالکیت فکری و حق مؤلف فراتر از مجموعه‌ای حقوق قانونی، ساختاری تلفیقی از اصول اخلاقی، هنجارهای جامعه‌شناختی و مسئولیت‌های پژوهشی است که تضمین‌کننده انتساب صحیح، احترام به آثار فکری و حفظ اعتبار علمی می‌باشد (بخشی، ططری، ۱۳۹۸؛ Bawa & Muniyappa, 2021). این چارچوب حقوقی-اجتماعی، پایه‌ای فلسفی برای اتصال تفکر اخلاقی به رفتارهای اطلاع‌یابی دانشجویان و پژوهشگران در فضای مجازی دانشگاهی است؛ جایی که تعهدات اخلاقی و مسئولیت‌پذیری در تعامل با منابع علمی و فناوری‌های نوین معنا می‌یابند.

در این دیدگاه جامعه‌شناسانه، مالکیت فکری نه تنها حق انحصاری مادی بر اثر، بلکه سازوکاری است که در آن جامعه با تکیه بر هنجارهای اخلاقی، فرهنگی و قانونی، فرآیندهای کنترل، اعتباربخشی و مسئولیت‌پذیری را شکل می‌دهد. این رویکرد چندلایه اهمیت پیوند میان احترام به خلاقیت‌های فردی و اصالت دانش را برجسته می‌کند و در تقویت رفتار اطلاع‌یابی مسئولانه و استمرار سلامت اکوسیستم علمی نقش محوری دارد.

با ورود فناوری‌های نوین و هوش مصنوعی مولد، پرسش‌هایی درباره اصالت، امانت‌داری و اعتبار دانش ماشینی و تأثیر آنها بر حقوق مالکیت فکری مطرح شده است (Tiro, 2024; Jurcys & Fenwick, 2024). رویکردی به‌نام «قرارداد اجتماعی جدید» در این

حوزه در حال شکل‌گیری است که بر اجماع‌سازی در زمینه استفاده منصفانه، طراحی الگوهای جبرانی، و تأکید بر شفافیت و اعتبار علمی تأکید دارد (Jurcys & Fenwick, 2024; Yu, 2025).

به این ترتیب، مالکیت فکری و حق مؤلف را می‌توان به مثابه سازوکاری دوجبهی در نظر گرفت که از یک سو با ایجاد محدودیت‌ها و کنترل‌های حقوقی، مانع بهره‌برداری‌های غیرمجاز می‌شود و از سوی دیگر با فراهم‌آوردن امکانات و تضمین‌های اجتماعی حقوقی، زمینه‌ساز ارتقای اخلاق پژوهش و حفظ کیفیت تولید علمی در عصر دیجیتال و فناوری‌های پیشرفته است؛ بدین معنا که تداخل همزمان بُعد محدودکننده و بُعد تسهیل‌کننده آن، امکان آموزش هدفمند، سیاست‌گذاری شفاف، و استفاده مسئولانه و خلاق از نوآوری‌های دیجیتال را مهیا می‌کند.

۳.۲ ظهور فناوری‌های نوین

ظهور فناوری‌های نوین، روند جستجو و گردآوری اطلاعات را به‌طور چشمگیری تسریع کرده است. امروزه هر فرد برای استفاده شخصی، توسعه حرفه‌ای و بقا در جامعه به اطلاعات نیاز دارد، اما نیازهای اطلاعاتی افراد با یکدیگر تفاوت دارد و برای هدف‌های مختلفی مانند تحقیق، جستجو، انتخاب، استفاده و اشتراک‌گذاری، جویندگان اطلاعات از روش‌ها و منابع متنوعی بهره می‌برند (Singh, Kumar, Khanchandani, 2015; Silva & Chandrawamsa, 2016; Humbhi et al., 2022). در سطح عملیاتی دانشگاهی، رعایت حق مؤلف و سازوکارهای انتساب فراتر از قواعد حقوقی صرف، به‌عنوان قیود روش‌شناختی موجب شکل‌گیری معیاری برای اعتبارسنجی و مسئولیت‌پذیری علمی می‌شود که چرخه جستجو، ارزیابی، گزینش و استفاده از منابع را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Bawa & Muniyappa, 2021; Jurcys & Fenwick, 2024). بنابراین «رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان» که شامل جستجو، دریافت، ارزیابی، انتخاب، سازماندهی و استفاده از اطلاعات برای رفع نیازهای اطلاعاتی است، از منظر اخلاق اطلاعات زمانی معنادار می‌گردد که با اصول انتساب، استفاده منصفانه و حفاظت از حقوق پدیدآورندگان همساز باشد (Savolainen, 2022).

۴.۲ رفتار اطلاع‌یابی

مطالعات رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در رشته تجارت نشان می‌دهد که آن‌ها معمولاً جستجوی خود را با گوگل آغاز می‌کنند و در ادامه با چالش‌هایی مانند محدودیت‌های مالی برای دسترسی مواجه‌اند. مهارت‌های پژوهشی این دسته دانشجویان تحت تأثیر تجارب کاری قبلی و رشته تحصیلی کارشناسی آن‌ها قرار دارد. همچنین آن‌ها به جای مراجعه به کتابداران، بیش از همه به همکلاسی‌ها و اساتید اتکا می‌کنند. آموزش‌های کتابخانه‌ای و استفاده از پایگاه‌های داده تأثیر قابل توجهی بر آگاه‌سازی و مهارت‌های اطلاع‌یابی دانشجویان دارد؛ هرچند عمده استفاده آن‌ها از پایگاه‌های داده، محدود به آن‌هایی است که در جلسات آموزشی معرفی شده‌اند و بسیاری از منابع دیگر توسط آن‌ها نادیده گرفته می‌شود. این مسئله اهمیت آموزش و اطلاع‌رسانی توسط کتابداران را به‌ویژه برای دانشجویان MBA برجسته می‌کند (Vinyard et al., 2025).

در مقابل، دانشجویان دوره کارشناسی عمدتاً برای رفع نیازهای اطلاعاتی خود از رسانه‌های اجتماعی و گفتگو با دوستان بهره می‌برند، اما با موانعی مانند نداشتن دانش کافی در استفاده از اوپک (OPAC)، سرعت پایین اینترنت، کمبود آگاهی درباره منابع الکترونیکی و مهارت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات مواجه‌اند، که بهره‌وری آن‌ها را در جستجوی اطلاعات کاهش می‌دهد و اهمیت برنامه‌های آموزش سواد اطلاعاتی را نمایان می‌سازد (Humbhi et al., 2022).

سواد اطلاعاتی به عنوان یک مهارت کلیدی دارای اثری قوی‌تر از سواد رایانه‌ای بر رفتار کمک‌جویی و راهنمایی کاربران در فرایند اطلاع‌یابی دیجیتال است. آموزش‌های سواد اطلاعاتی توانایی کاربران را در جستجو، ارزیابی منابع و استفاده مؤثر افزایش می‌دهد و آموزش ترکیبی سواد اطلاعاتی و رایانه‌ای به ویژه هنگام مواجهه با مشکلات جستجو ضروری است (زره‌ساز، فتاحی، صنعت‌جو، ۱۳۹۴).

در نظام‌های آموزشی دانشگاهی، علاوه بر رعایت حقوق مؤلف و اصول اخلاقی پژوهش، آموزش‌های کتابخانه‌ای ساختارمند و هدفمند با تأکید بر ارتقای سواد اطلاعاتی و مهارت‌های جستجو و ارزیابی منابع، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این آموزش‌ها که با همکاری نزدیک کتابداران و اساتید صورت می‌گیرد، به دانشجویان کمک می‌کند تا به منابع معتبر علمی دسترسی یافته و با روش‌های صحیح اطلاع‌یابی، ضمن حفظ حقوق پدیدآورندگان، پژوهش‌های خود را با مسئولیت‌پذیری علمی و کیفیت بالاتر به انجام

رسانند. این بستر آموزشی پیوندی منطقی با استفاده روزافزون از شبکه‌های اجتماعی علمی و پلتفرم‌های آنلاین ایجاد می‌کند که امکان اشتراک‌گذاری منابع، نشریات و ایده‌ها را فراهم ساخته و نقش مؤثری در تقویت یادگیری و توسعه علمی ایفا می‌نمایند. به این ترتیب، ادغام آموزش کتابخانه‌ای متناسب با سواد اطلاعاتی با امکانات تعاملی این شبکه‌ها، به روند پیشرفت علمی دانشجویان کمک شایانی می‌کند.

۵.۲ شبکه‌های اجتماعی علمی

شبکه‌های اجتماعی علمی به‌عنوان یک بستر آنلاین نقش مهمی در تسهیل اشتراک‌گذاری منابع، مقالات، ایده‌ها و ارتباطات حرفه‌ای میان پژوهشگران ایفا می‌کنند و به طور فزاینده‌ای در فرایند یادگیری و رشد علمی تأثیرگذار شده‌اند (Erdt et al., 2016). این پلتفرم‌ها با فراهم آوردن دسترسی سریع و گسترده به اطلاعات علمی از منابع مختلف، به پژوهشگران امکان می‌دهند تا در زمان کوتاه‌تر و با هزینه کمتر به یافته‌های علمی متنوع دست یابند. اما همین گستردگی و تنوع منابع در فضای مجازی چالش‌های معنابخشی به داده‌ها و پیچیدگی‌های مرتبط با مالکیت معنوی را دوچندان می‌کند و نیازمند مراقبت و تحلیل دقیق‌تر است تا کیفیت و اصالت اطلاعات حفظ شود (Sharma & Ruikar, 2024).

از سوی دیگر، ظهور فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی نیز تحولی در روش‌های جمع‌آوری، نگارش و تحلیل اطلاعات علمی ایجاد کرده است که می‌تواند به افزایش بهره‌وری پژوهش‌ها کمک کند، اما چالش‌هایی مانند عدم دقت، فقدان فهم دقیق زمینه‌ای، سوگیری‌ها و مسائل اخلاقی را به همراه دارد که نیازمند بازنگری و نظارت دقیق انسانی است (Judijanto et al., 2025; Sharma & Ruikar, 2024). بنابراین، شناخت نحوه نیاز اطلاعاتی کاربران و پژوهشگران در این فضای پیچیده اهمیت ویژه‌ای دارد.

در این چارچوب، مدل نیاز اطلاعاتی تیلور یکی از مهم‌ترین نظریه‌ها در درک فرآیندهای نیاز به اطلاعات است که بیان می‌کند فرایند نیاز اطلاعاتی از آگاهی نسبت به کمبود اطلاعات شروع شده و چهار مرحله را طی می‌کند تا به بیان رسمی سؤال و دستیابی به پاسخ مناسب منجر شود. این مدل به خوبی اهمیت تفکیک و پردازش اطلاعات در محیط‌های دیجیتال پیچیده را نشان می‌دهد که در آن کاربران باید میان حجم بی‌پایان اطلاعات موجود، معنای مورد نظر را استخراج کرده و به پرسش‌های خود پاسخ دهند (Taylor, 1991). این موضوع در عصر دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی علمی که حجم وسیعی

از داده‌ها به شیوه‌های غیرساخت‌یافته و پراز پیچیدگی عرضه می‌شود، بیش از پیش اهمیت دارد (Sharma & Ruikar, 2024).

نظریه‌های دیگر نیز مانند مدل ویلسون، فرآیند نیاز اطلاعاتی را پویا و شامل تاثیر عوامل روانی، اجتماعی و محیطی بر جستجوی اطلاعات می‌دانند و بر مطالعه ویژگی‌های رفتاری کاربران در مراحل مختلف دسترسی به منابع تأکید دارند (Wilson, 1981). این مدل به بررسی موانع و محرک‌های جستجوی اطلاعات و نحوه تعامل کاربران با منابع اطلاعاتی در فضاهای مختلف می‌پردازد که در فضای مجازی و به‌خصوص شبکه‌های علمی کاربرد فراوانی دارد.

همچنین، نظریه فلوریدی با نگرشی تعاملی به فهم فرایندهای نیاز اطلاعاتی، بر نقش محیط‌های اطلاعاتی و سازگاری کاربران با این محیط‌ها تأکید دارد. این نظریه، نیاز به اطلاعات را به عنوان نتیجه تعامل بین فرد و محیط اطلاعاتی می‌داند که با تغییر شرایط و فناوری‌ها، تغییر می‌کند (Floridi, 2005). با گسترش ابزارهای ارتباطی نوین و پلتفرم‌های آنلاین، این نظریه توانسته است دیدگاهی جامع به نحوه شکل‌گیری و ارضای نیازهای اطلاعاتی ارائه دهد.

بنابراین، با توجه به اهمیت شبکه‌های اجتماعی علمی و پیچیدگی‌های محیط‌های اطلاعاتی آنلاین، مدل‌های تیلور، ویلسون و فلوریدی چارچوب‌های مفیدی برای تحلیل و درک بهتر نیازهای اطلاعاتی کاربران، نحوه جستجو و بهره‌برداری از اطلاعات فراهم می‌کنند که می‌توانند به طراحی سیستم‌های اطلاعاتی مؤثرتر و بهبود سواد اطلاعاتی کاربران کمک کنند.

۳. پیشینه پژوهش

برای بررسی مرور پیشینه، هم‌زمان به جریان‌های بین‌المللی و ادبیات داخلی پرداخته می‌شود تا هم چارچوب‌های حقوقی و سیاستی کلان و هم خلأهای اجرایی و هنجاری در بسترهای بومی و دانشگاهی روشن شود. این ترکیب به سنجش نسبت میان قواعد رسمی مالکیت فکری و هنجارهای عملیاتی شده در میدان‌های تعاملی آنلاین کمک می‌کند و زمینه تحلیل رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان را فراهم می‌آورد.

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۲۶۹

Tashpulatov (2025): با واکاوی منظم قانون مدنی، قانون حق مؤلف و حقوق مرتبط و پیوند آن‌ها با تعهدات کنوانسیون، نتیجه می‌گیرد که صیانت مؤثر از حقوق در فضای سایبری مستلزم ابزارهای اجرایی کارآمدتر و همکاری فرامرزی نهادمند است.

Peter K. Yu (2025): در پیوند هوش مصنوعی، مالکیت فکری و توسعه پایدار، سه بُعد بوم‌شناختی، فرهنگی و جهانی را طرح و راهکارهایی چون استثنائات آموزشی/تحلیلی برای آموزش مدل‌های هوش مصنوعی، مجوزهای اجباری/منبع‌باز و تقویت انتقال فناوری را توصیه می‌کند.

Tiro (2024): کارایی و محدودیت‌های ChatGPT را در علوم انسانی از منظر منبع‌شناسی و اخلاق پژوهش می‌سنجد و هشدار می‌دهد که بدون استناد دقیق و ارجاع‌پذیر، اعتبار ادعاهای علمی آسیب‌پذیر می‌شود.

Fink, Cuntz و Stamm (2024) در پژوهش «هوش مصنوعی و مالکیت فکری: چشم‌اندازی اقتصادی» با چارچوب اقتصاد نوآوری، دوگانه تسهیل/اختلال هوش مصنوعی در خلاقیت و نوآوری را واکاوی کرده و مسئله بازتنظیم ظریف تعادل میان «مشوق‌های نوآوری» و «منافع اجتماعی» را در سیاست‌های مالکیت فکری برجسته می‌کنند.

Florent Thouvenin؛ Peter Georg Picht در سال (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان «هوش مصنوعی و مالکیت فکری: از نظریه تا سیاست و بازگشت-توصیه‌های سیاستی و پژوهشی در تلاقی هوش مصنوعی و حقوق مالکیت فکری» با اتکا به پروژه پژوهشی AI/IP دانشگاه زوریخ، نقشه راهی از توصیه‌های «اجرایی»، «مورد تأمل» و «پژوهشی» ارائه می‌کند؛ پژوهش بر ضرورت طراحی رژیم نوین «حمایت از نرم‌افزار» (جایگزین دوگانه کپی‌رایت/پتنت)، چارچوب‌های دسترسی و استعمال داده، و بهره‌گیری دفاتر مالکیت فکری از ابزارهای هوش مصنوعی تأکید می‌کند.

شرقی و خورسندیان (۱۳۹۹): نشان می‌دهند نظام قوی مالکیت فکری می‌تواند نوآوری باز را تسهیل کند و «مجوز ثبت اختراع دفاعی» را به‌عنوان راهبرد حقوقی حمایتی برای جوامع نوآوری باز پیشنهاد می‌کنند.

پیلوار (۱۴۰۰): با مرور تاریخی-نهادی حقوق مالکیت فکری، ضرورت حمایت کارآمد به‌ویژه برای صنعت و اقتصاد دانش‌بنیان را برجسته کرده و پیوند آن را با رقابت‌پذیری و توسعه تبیین می‌کند.

امیر و همکاران (۱۴۰۱): کاستی‌های صیانت از حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی را تبیین کرده و بر روزآمدسازی قواعد و انطباق با رژیم‌های وایپو برای صیانت در بستر دیجیتال تأکید می‌کنند.

این پژوهش به‌صورت مشخص به هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در شبکه‌های اجتماعی علمی و پیامدهای جامعه‌فرهنگی آن برای رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان می‌پردازد؛ زاویه‌ای که مطالعات یادشده یا به ابعاد حقوقی کلان در فضای مجازی پرداخته‌اند یا رفتار اطلاع‌یابی را بدون پیوند با هنجارهای کپی‌رایت در پلتفرم‌های علمی بررسی کرده‌اند و از این‌رو خلأ موجود را پر می‌کند.

ادبیات نوظهور و حقوق مالکیت عمده‌تاً بر آموزش مدل‌ها، استثنائات کپی‌رایت و آثار کلان فرهنگی/پایداری متمرکز است، نه بر هنجارهای کپی‌رایت در رفتار روزمره آکادمیک آنالین دانشجویان در شبکه‌های اجتماعی علمی.

ادبیات داخلی بیش از آن‌که پیوند تحلیلی حقوق مالکیت و کنش اطلاعاتی دانشجویان در شبکه‌های اجتماعی علمی را پیرورد، بر چالش‌ها و کمبودهای حقوق مالکیت در فضای مجازی تأکید کرده است.

نوآوری این پژوهش توسعه مدلی علی است که هنجارهای رسمی/غیررسمی مالکیت فکری پلتفرم را به مراحل جستجو، ارزیابی، اشتراک‌گذاری نسخه‌ها (پیش‌چاپ/نسخه پذیرفته‌شده/نسخه نهایی) و الگوهای استناد دانشجویان متصل می‌کند و نقش متغیرهای میانجی جامعه‌فرهنگی مانند هنجارهای توصیفی/تجویزی، هزینه ادراک‌شده نقض، انصاف و شهرت را می‌آزماید.

کمتر پژوهشی چرایی تأثیر مالکیت فکری در فضای تعاملی و نقش بسترهای اجتماعی فرهنگی بر رفتارهای واقعی دانشجویان را تحلیل و مستند کرده است؛ نقطه‌ای که این مطالعه با ترکیب سنجه‌های حقوقی-سیاستی و شواهد رفتاری-نگرشی در میدان واقعی پلتفرم‌ها به‌طور نظام‌مند پر می‌نماید.

در کل، هم‌نشینی داده‌های کیفی پلتفرمی و داده‌های کمی رفتاری-نگرشی امکان می‌دهد سازوکارهای جامعه‌فرهنگی اثرگذار بر تصمیم‌های اطلاع‌یابی دانشجویان با دقت و روایی بالاتر آشکار شود و به توصیه‌های کاربردی برای ارتقای سواد مالکیت فکری بینجامد.

۴. روش‌شناسی پژوهش

هسته روش‌شناسی این پژوهش ترکیبی کیفی-کمی بر مبنای گراند تئوری برای تولید مدل مفهومی و PLS-SEM برای آزمون علی روابط، در چارچوب پارادایم پراگماتیک و طراحی همزمان تفسیری استوار شده است. این چینش امکان کشف معانی نهفته و هنجارهای عملیاتی شده در تجربه زیسته و نیز تعمیم‌یافته‌سازی روابط سنجشی را به‌صورت منسجم و قابل تکرار فراهم می‌کند.

پژوهش از نوع ترکیبی اکتشافی-تأییدی است که در آن بخش کیفی با رویکرد گراند تئوری استراوس-کوربین برای تولید مدل مفهومی و بخش کمی با مدل‌سازی معادلات ساختاری حداقل مربعات جزئی برای آزمون علی مسیرها به‌صورت موازی اجرا و در مرحله تفسیر ادغام شد. انتخاب «طراحی همزمان تفسیری» در منطق طرح‌های آمیخته هم‌زمان/همگرا جای می‌گیرد و با ادبیات طراحی‌های هم‌زمان در آثار کراسول و پلانو کلارک همساز است.

رویکرد فلسفی پژوهش پراگماتیک است؛ بدین معنا که مسئله‌محور بوده و ترکیب روش‌ها تابع تناسب با سؤال و بافت تحقیق است، و در سطح تحلیلی رویکرد تفسیری برای کشف معنا و هنجارهای نهفته در داده‌های متنی و گفتاری به‌کار رفته است. در امتداد این رویکرد، کیفی به‌مثابه مسیر استقرایی تولید مفاهیم و کمی مسیر قیاسی آزمون ساختار مفهومی را بر عهده داشته است.

۱.۴ جامعه و نمونه پژوهش

جامعه آماری بخش کمی شامل دانشجویان تحصیلات تکمیلی (کارشناسی ارشد و دکتری) رشته‌های علوم انسانی دانشگاه‌های رتبه «الف» ایران براساس رده‌بندی ISC در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ است. در بخش کیفی، ۲۳ صاحب‌نظر از حوزه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی، اخلاق اطلاعات، هوش مصنوعی و رفتار اطلاع‌یابی با نمونه‌گیری هدفمند-نظری تا اشباع نظری (آغاز با ۱۷ متخصص در حوزه‌های علم اطلاعات، اخلاق، هوش مصنوعی و ارتباطات؛ ادامه تا ۲۳ نفر زمانی که هیچ کد جدیدی استخراج نشد) انتخاب شدند. در بخش کمی، ۴۲۴ پرسشنامه کامل با روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی‌شده بر پایه دانشگاه، رشته، جنسیت و شاخص‌های پژوهشی گردآوری شد که بیش از حداقل توصیه‌شده کرجسی و مورگان برای جامعه‌های هم‌تراز است.

دانشجویان تحصیلات تکمیلی علوم انسانی به سبب مواجهه پررنگ با فرایندهای اطلاع‌یابی علمی، تعارضات هنجاری و مسائل اخلاق اطلاعات در محیط‌های دیجیتال، واجد تجربه زیسته کافی برای کشف سازوکارهای علّی و ارزیابی مدل درونی هستند. تمرکز بر دانشگاه‌های رتبه «الف» به کنترل ناهمگنی‌های نهادی و تضمین کفایت و تنوع رشته‌ای برای تعمیم یافته‌ها کمک کرده است.

۲.۴ ابزار و گردآوری داده‌ها

در بخش کیفی، داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته به صورت حضوری، همچنین بسترهای Google Meet و پیام‌رسان واتساپ گردآوری شد. مصاحبه‌ها تا دستیابی به اشباع نظری ادامه یافت؛ به طوری که پس از مصاحبه هفدهم، مقوله نوظهوری پیرامون موضوع مطرح نشده و تا پایان مصاحبه بیست و سوم صرفاً تکرار مضامین قبلی مشاهده شد. داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA 2020 به صورت سه مرحله‌ای (کدگذاری باز، محوری و انتخابی) تحلیل شدند و برای ۱۰ درصد از داده‌ها ضریب پایایی بین کدگذاران (کاپا) ۰.۸۲ گزارش گردید. بر مبنای ۱۵۵۵ کد نهایی، پرسشنامه‌ای شامل ۶۸ گویه در مقیاس لیکرت طراحی و با شاخص روایی محتوایی کل (CVI) برابر با ۰.۹۲ توسط ۱۰ متخصص تأیید شد. پس از اجرای پیش‌آزمون با ۵۰ شرکت‌کننده، نسخه نهایی پرسشنامه طی سه هفته در بستر «پرس‌لاین» منتشر شد. جهت افزایش نرخ پاسخ، لینک پرسشنامه از طریق مجاری رسمی دانشگاه‌های هدف به همراه گزینه «سایر دانشگاه‌ها» توزیع و معیارهای ورود جهت تضمین همگنی جامعه پژوهشی لحاظ شد.

۳.۴ رویه‌ها و راهبردهای نمونه‌گیری

در کیفی از نمونه‌گیری هدفمند-نظری تا تحقق اشباع نظری استفاده شد و دلایل عدم مشارکت چند خبره دعوت شده مستندسازی گردید تا شفافیت مسیر تحلیل حفظ شود. در کمی از تصادفی طبقه‌بندی شده بهره گرفته شد تا نمایندگی گروه‌های جمعیت‌شناختی و علمی تضمین و قابلیت تعمیم برون‌نمونه‌ای مدل تقویت شود.

۴.۴ تحلیل داده‌ها

تحلیل کیفی بر مبنای گراند تئوری استراوس-کوربین با سازمان‌دهی کدها در شش بُعد پارادایمی (شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها، پیامدهای مثبت/منفی) انجام و مقوله هسته و روابط محوری مدل مفهومی استخراج شد. مقوله‌ها براساس سلسله‌مراتب تکوین یافته و با مقایسه مکرر بین داده‌ها و ادغام کدهای هم‌پوشان، کدهای نهایی شکل گرفتند. نمونه‌ای از ممو تحلیلی در فرایند کدگذاری: (مصاحبه شماره ۶: «دانشجویان اغلب نمی‌دانند که چه چیزی شامل کپی‌رایت می‌شود و چگونه باید آن را رعایت کنند»)^۱. در تحلیل کمی، پیش‌پردازش در Python 3.10، آمار توصیفی و پیش‌فرض‌ها در SPSS 29 و برازش مدل اندازه‌گیری و ساختاری در SmartPLS4 صورت گرفت؛ معیارهای بار عاملی (>0.70)، AVE (>0.50)، روایی واگرا (Fornell-Larcker) و (<0.08) SRMR برای کفایت مدل به‌کار رفتند مطابق راهنمای Hair et al. در PLS-SEM. علاوه بر CFA، از رگرسیون‌های چندمتغیره و آزمون‌های t مستقل ANOVA و همبستگی پیرسون برای آزمون‌های تکمیلی مسیرها و تفاوت‌های گروهی استفاده شد.

۵.۴ اعتبار، پایایی و تضمین کیفیت

روایی محتوایی ابزار با $CVI=0.92$ و عدم سقوط هیچ گویه زیر آستانه 0.78 تأیید شد و آلفای کرونباخ کل در پایلوت 0.88 و برای همه مؤلفه‌ها >0.70 گزارش گردید. پایایی بازآزمایی روی نمونه ۳۰ نفری با ضرایب 0.72 تا 0.85 ، و روایی سازه با CFA و معیار Fornell-Larcker تأیید شد و مستندسازی رفلکسیویتی پژوهشگر و مسیر تحلیل در MAXQDA 2020 انجام گرفت. انطباق گام‌های ادغام یافته‌های کیفی و کمی در سطح هم‌تأییدی، تکمیلی و فراتفسیر (Meta-Inferences) به‌صورت شفاف گزارش شد تا ادغام به‌عنوان «هسته ارزش‌افزای طرح آمیخته» محقق شود مطابق اصول ادغام در طراحی‌های هم‌زمان.

۶.۴ ملاحظات اخلاقی و زمان‌بندی

مجوز اخلاق پژوهش اخذ و رضایت‌نامه آگاهانه برای همه مشارکت‌کنندگان دریافت شد و نگهداری داده‌ها در مخزن رمزگذاری‌شده MAXQDA با رعایت محرمانگی انجام گرفت.

جدول زمان‌بندی شامل تقویم مصاحبه‌ها، کدگذاری، پیش‌آزمون، گردآوری کمی و تحلیل نهایی مستند شده است تا قابلیت بازتولید و پایش پیشرفت میسر باشد.

طرح همزمان تفسیری در چارچوب پراگماتیسم، گراند تئوری برای اکتشاف و PLS-SEM برای آزمون، جامعه هدف روشن، نمونه‌گیری مناسب هر بخش، سنجش‌های روایی/پایایی کامل و ادغام نظام‌مند یافته‌ها برای ارائه الگوی نهایی رفتار اطلاع‌یابی اخلاقی در محیط مجازی. این هم‌نشینی کیفی-کمی، از کشف تا آزمون، بنیانی محکم برای تبیین روابط علی میان مؤلفه‌های اخلاق اطلاعات، کیفیت محیط مجازی و پیامدهای رفتاری دانشجویان فراهم آورده است.

۵. یافته‌های پژوهش

مطالعه به‌روش ترکیبی انجام و بخش کیفی با ۲۳ مصاحبه و کدگذاری سه‌مرحله‌ای در MAXQDA 2020 انجام شده و بر مبنای آن پرسشنامه ۶۸ گویه‌ای بین $n=424$ دانشجو توزیع و با SPSS/SmartPLS/Python تحلیل شده است. و از مؤلفه اخلاق اطلاعات، مالکیت فکری و حق مولف استخراج و در مدل پارادایمی و سپس PLS-SEM آزمون شده است. برای ارتقای اعتبار نتایج، بخشی از تحلیل و کدگذاری توسط پژوهشگر دوم استقلالاً انجام و ضریب توافق کاپا محاسبه شد ($\kappa = 0.82$)؛ برای چهار مصاحبه‌ی نمونه، خلاصه تحلیلی به مشارکت‌کنندگان بازگردانده شد و با تأیید آن‌ها روبرو شد.

۱.۵ بخش کیفی

اشباع نظری با ۲۳ مصاحبه و توافق بین‌کدگذار با $\kappa=0.82$ گزارش شده و کدها در ابعاد علی، مداخله‌گر، بستر، راهبرد، پیامد سازماندهی شده‌اند که تصویر غنی از زمینه‌های اجتماعی-فناورانه و هنجاری فراهم می‌کند. مضامین پرتکرار شامل «عوامل اجتماعی-اقتصادی-سیاسی»، «نقش فناوری و هوش مصنوعی»، «پابندی به تعهدات اخلاقی»، و «آسیب به اعتماد علمی» است که در نقل‌قول‌های M1-M23 تکرار می‌شوند.

از منظر صاحب‌نظر M6، مقوله «پابندی و مسائل مرتبط با تعهدات اخلاقی» در ارتباط با مؤلفه‌های «سرقت علمی و ادبی» و «مالکیت فکری و حق مؤلف» جایگاهی محوری دارد و رعایت این تعهدات را پیش‌شرط اساسی برای حفظ سلامت علمی و اعتبار پژوهش

می‌داند. افزون بر این، صاحب‌نظرانی چون M11، M12، M14، M16 و M19 نیز بر این باورند که پایبندی به اصول اخلاقی، تمامی ابعاد اخلاق اطلاعات را تحت تأثیر قرار می‌دهد و بی‌توجهی به آن می‌تواند زمینه‌ساز گسترش رفتارهای غیراخلاقی در محیط‌های علمی شود. مقوله «بستر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی» از دیدگاه صاحب‌نظران M2، M6، M11 و M13 تأثیر چشم‌گیری بر رفتار اطلاع‌یابی و نحوه استفاده از اطلاعات توسط پژوهشگران و دانشجویان دارد، به‌ویژه در شرایط کنونی که حجم و سهولت دسترسی به اطلاعات به طور بی‌سابقه‌ای افزایش یافته است. این بسترها با تعیین چارچوب‌ها و محدودیت‌هایی، می‌توانند جهت‌گیری پژوهش و انگیزه دانشجویان را تحت تأثیر قرار دهند و حتی بر میزان صبوری و پایداری آنان در مسیر پژوهش اثرگذار باشند.

نمونه‌ای از این رویکرد را یکی از مصاحبه‌شوندگان چنین بیان می‌کند:

«جاهایی لازم است قطعاً چیزی که در بستر علم جریان دارد خیلی موضعش با اطلاعات عمومی و اطلاعات کلی فرق دارد. شاید در یک سری زمینه‌ها، یک سری بسترها با توجه به شرایط فرهنگی و اجتماعی جامعه، به هر حال یک سری طبقه‌بندی‌های سانسور لازم باشد که لحاظ شود، ولی در جریان علمی و پژوهشی اگر کمتر باشد خوب بهتر است، چون هر مانعی که باعث شود دانشجو دلسرد و ناامید شود و سختی پژوهش وجود داشته باشد، بالاخص در نسل جدید که خیلی متفاوت از نسل قدیم پژوهشگران هستند، صبوری و حوصله‌شان اندک باشد و زود دلسرد شوند و زود دست از کار بکشند، می‌تواند یک جاهایی تأثیر خیلی منفی داشته باشد بر رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان.»

این نقل قول به روشنی نقش تعیین‌کننده بسترهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را در شکل‌گیری رفتارهای اطلاع‌یابی و پایداری دانشجویان در فرآیند پژوهش برجسته می‌سازد. مقوله «آسیب به اعتماد و اعتبار در محیط علمی و پژوهشی» از منظر صاحب‌نظرانی چون M2، M7 و M13، نه تنها در این مؤلفه، بلکه در تمامی ابعاد اخلاق اطلاعات تأثیرگذار است و می‌تواند مبنای رفتارهای حرفه‌ای یا غیراخلاقی در محیط‌های علمی قرار گیرد. تضعیف اعتماد و اعتبار، زمینه‌ساز بروز رفتارهایی چون سرقت علمی، کاهش کیفیت پژوهش و ترویج سوءرفتارهای پژوهشی می‌شود، به‌گونه‌ای که پژوهش‌ها نیز بر ارتباط میان محیط پژوهشی، اعتبار علمی و رعایت اصول اخلاقی تأکید دارند.

از دیدگاه صاحب‌نظر M3، مقوله «اخلاق در فناوری اطلاعات» به‌ویژه در زمینه حفظ حریم خصوصی در پژوهش‌ها، جایگاهی بنیادین و فراگیر در تمامی ابعاد اخلاق اطلاعات دارد و باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. ایشان تأکید می‌کند که در عصر ارتباطات گسترده و جهانی، مرزهای جغرافیایی و فرهنگی کمرنگ شده و دادوستد اطلاعاتی میان ملل و فرهنگ‌های مختلف به صورت همزمان و بی‌وقفه جریان دارد. این گستردگی ارتباطات، امکان ورود به حریم شخصی افراد را افزایش داده است؛ با این حال، بر اساس اصول اخلاقی تکریم انسان، هر فرد، فارغ از دین و فرهنگ، دارای حریم خصوصی و حق مالکیت معنوی بر اطلاعات و ارتباطات خود است و هیچ‌کس بدون اجازه، مجاز به ورود به این حریم نیست.

به‌روشنی، مصاحبه‌شونده M3 بیان می‌کند:

«دهکده‌ای که ملل و فرهنگ‌های مختلف در اقصی نقاط عالم را در نزدیکی یکدیگر قرار داده تا به صورتی همزمان با یکدیگر در حال داد و ستد اطلاعاتی و ارتباطی باشند. این گستردگی ارتباطات موجب شده تا ورود به حریم شخصی افراد امکان‌پذیر شود اما طبق اصل اخلاقی تکریم انسان بماهو انسان هر شخصی دارای حریم خصوصی است و دیگری حق ورود به آن را ندارد. طبق رویکردهای مختلف اخلاقی اعم از فضیلت‌گرایی، فریضه‌گرایی، و نتیجه‌گرایی، انسان بماهو انسان دارای کرامت است؛ و بر اساس اصل اخلاقی احترام به حق مالکیت انسان، بدون اجازه نمی‌توان وارد حریم شخصی افراد شد زیرا هر فردی با هر دین و فرهنگی دارای حق مالکیت معنوی بر اطلاعات و ارتباطاتش است»

این دیدگاه بر ضرورت رعایت اصول اخلاقی در استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و پژوهش‌های علمی تأکید دارد و یادآور می‌شود که احترام به حریم خصوصی و مالکیت معنوی افراد، باید همواره به‌عنوان یکی از ارکان اصلی اخلاق اطلاعات مورد توجه قرار گیرد.

از منظر صاحب‌نظر M6، مقوله «پایبندی و مسائل مرتبط با تعهدات اخلاقی» در ارتباط با مؤلفه‌های «سرق‌علمی و ادبی» و «مالکیت فکری و حق مؤلف» جایگاهی محوری دارد و رعایت این تعهدات را پیش‌شرط اساسی برای حفظ سلامت علمی و اعتبار پژوهش می‌داند. افزون بر این، صاحب‌نظرانی چون M11، M12، M14، M16 و M19 نیز بر این باورند

که پایبندی به اصول اخلاقی، تمامی ابعاد اخلاق اطلاعات را تحت تأثیر قرار می‌دهد و بی‌توجهی به آن می‌تواند زمینه‌ساز گسترش رفتارهای غیراخلاقی در محیط‌های علمی شود. در تبیین این موضوع، نقل قول‌های M21 به‌خوبی ابعاد اخلاقی این چالش را روشن می‌کند. ایشان در خصوص نقش باور به مالکیت فکری بیان می‌کند: «این مورد نیز می‌تواند تأثیر دوگانه داشته باشد. اگر فرد به مالکیت فکری باور داشته باشد، رفتار اطلاع‌یابی درست و منطقی را پیش می‌گیرد و نیاز به سوءاستفاده ندارد، اما چنانچه مالکیت فکری و حق مؤلف را نادیده بگیرد، رفتار اطلاع‌یابی او نادرست و غیرعلمی خواهد بود.»

این دیدگاه‌ها نشان می‌دهد که کاهش انگیزه برای جستجوی اصولی اطلاعات، به‌شدت تحت تأثیر نگرش فرد نسبت به اصول اخلاقی، به‌ویژه مالکیت فکری و حریم خصوصی است. رعایت این اصول می‌تواند رفتار اطلاع‌یابی را در مسیر صحیح هدایت کند و از بروز رفتارهای غیراخلاقی پیشگیری نماید.

نقل قول خلاصه‌شده از صاحب‌نظر M22: «دسترسی آزاد به منابع باعث شده قوانین و پروتکل‌هایی برای حمایت از مالکیت فکری و حق مؤلف، مانند کریپتو کامنز، تدوین شود و از این منظر مشکل چندانی وجود ندارد؛ اما همچنان مواردی از سرقت علمی مشاهده می‌شود که می‌تواند بر تولید علم تأثیر منفی بگذارد، هرچند این موضوع تا حدی کنترل شده است.»

۱.۱.۵ بازاندیشی پژوهشگر (Reflexivity)

پژوهشگر با آگاهی از پیش‌فرض‌های شخصی و زمینه تخصصی خود، در تمامی مراحل گردآوری و تحلیل داده‌ها تلاش داشته است تا با مشارکت همتایان و بهره‌گیری از بررسی همسان، سوگیری‌های احتمالی را به حداقل برساند...

۲.۱.۵ کدگذاری محوری مالکیت فکری و حق مؤلف

مراحل کدگذاری باز و محوری می‌توانند همزمان یا پیوسته انجام شوند (بهرامی‌نیا به نقل از واین، ۱۴۰۱). البته، هیچ مرز مشخصی میان این دو مرحله کدگذاری یا سطوح تحلیل وجود ندارد و میان آن‌ها رفت‌و برگشتی مداوم برقرار است؛ هر دو مرحله به صورت تکوینی شکل می‌گیرند و گسترش می‌یابند. تحلیل مداوم مقایسه‌ای داده‌ها، فرایندی انباشتی

و ناخطی است (فراستخواه، ۱۴۰۳: ۱۷۰). این فرآیند به تنظیم تحلیلی و منطقی داده‌ها کمک می‌کند و زمینه را برای کدگذاری گزینشی و استخراج مقوله هسته فراهم می‌سازد.

جدول ۱. کدگذاری محوری مالکیت فکری و حق مولف

تعداد مقوله ها	مقوله‌های اصلی	تعداد کدهای اولیه	کدهای اولیه
۳۶ ۱۷ ۱۴ ۲۳ ۱۶	پایبندی و مسائل مرتبط به تعهدات اخلاقی حفظ بستر دانشگاهی، آموزشی، فرهنگی هویت و موقعیت دانشجویان، جستجوگران تاثیر بر رفتار و تصمیم‌گیری در اطلاع‌یابی یادگیری، فراگیری و گستردگی اطلاعات و ارتباطات	۱۱۴	وابستگی رفتار اطلاع‌یابی به باورها و ارزش‌های فرهنگی، استفاده از الگوریتم‌های هوشمند، شخصی‌سازی نتایج جستجو، نحوه ذخیره‌سازی و بازیابی اطلاعات، دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی و ارتباطی، محتواهای اطلاعات و منابع، انتخاب اطلاعات و منابع، جستجوی اطلاعات، فراوانی اطلاعات، نیازهای اطلاعات تسریع‌بخشی و سهولت در رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان، ممیزی اطلاعات به‌عنوان یک پدیده جهانی، جستجوی موفق برای یافتن منابع مورد نیاز، وضعیت اقتصادی، وجود شبکه‌های اجتماعی علمی مانند linkedin و research gate نقش شبکه‌های اجتماعی در غنی‌سازی و کوتاه‌سازی اطلاعات علمی،
۱۶ ۲۴	عوامل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی مولفه‌های اخلاق اطلاعات	۷۲	عدالت؛ ناآگاهی دانشجویان از مبانی مالکیت فکری و حق مولف؛ تمایل افراد به حفاظت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی؛ پراپت‌نویسی، میزان تسلط به زبان انگلیسی؛ ضعف مهارت زبان انگلیسی؛ استفاده به زبان فارسی؛ محیطی برای اعمال نظر؛ تاثیر در ادراک و فهم؛ پنهان‌کاری
۲۴ ۱۵ ۱۶	عصر ارتباطات و اطلاعات ساختار قانونی بستر اجتماعی، فرهنگی، سیاسی	۶۳	فضای مجازی و سیستم‌های اطلاعاتی شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های مجازی و آموزشی گسترش الگوریتم‌های شخصی‌سازی موقعیت و شرایط هوش مصنوعی وضعیت دانشگاهی و محدودیت در حوزه منابع اطلاعات و داده‌ای

مالکیت فکری و حق مولف

رابطه علمی

رابطه میان‌رشته‌ای

رابطه بستر

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۲۷۹

	۲۳	استفاده هدفمند از فناوری بهبود زیرساخت ها تقویت و تدوین قوانین و نظارت، سیاست ها	۵۸	نظارت بر استفاده صحیح از ابزارهای دیجیتال استفاده از شبکه های تخصصی علمی؛ ایجاد پلتفرم هایی برای ارتباط صحیح اطلاعات؛ استفاده از قوانین و پروتکل های حمایتی مانند Creative commons حمایت از مالکیت فکری و حق مؤلف از طریق پروتکل هایی مانند creative ایجاد تعادل بین امنیت و دسترسی آزاد به اطلاعات؛ تأکید بر نقش خانواده و ارزش های دینی در تربیت اخلاقی؛ ترکیب منابع سنتی و دیجیتال؛ افزایش شناخت و آگاهی فرد برای تشخیص اطلاعات معتبر؛ هدایت اطلاعاتی؛ نقش کتابداران و استادان در جلوگیری از سوگیری؛ دسترسی به منابع و تعامل با پژوهشگران توسط شبکه ها و فضای مجازی
۳۳	۳۲ ۴۰	پیامدهای مثبت پیامدهای منفی	۷۲	پیامدهای مثبت: بهبود فرآیند ترجمه و پیشینه نویسی؛ اعتمادسازی و همکاری در جامعه علمی؛ افزایش توانایی دانشجویان در شناسایی منابع معتبر؛ توسعه و مشارکت ارتباطات در جوامع علمی و همکاری های پژوهشی؛ ارتقای سطح کیفی تحقیقات علمی؛ صرفه جویی در زمان نسبت به محیط های فیزیکی؛ ارتقای فرهنگ شفافیت در جامعه، افزایش دسترسی به منابع علمی و بهبود کیفیت پژوهش ها پیامدهای منفی: کاهش فرصت های یادگیری و تضعیف مالکیت فکری و حقوق مولفان؛ رفتار اطلاع یابی نامربوط که به دانش محتوایی فرد کمکی نمی کند؛ محدود شدن رفتار اطلاع یابی به دلیل اعمال شگردهای امنیتی؛ سوگیری شخصی و علاقه به منابع خاص؛ احساس آزادی و احساس تنگی

مالکیت فکری و حق مؤلف، در مصاحبه های ۲۳ صاحب نظر به عنوان رکن حیاتی اخلاق پژوهش و یکی از چالش های برجسته عصر دیجیتال شناسایی شده است. جدول ۱، ابعاد این مولفه را در قالب شرایط علی (نقش خانواده و اهمیت احترام به حقوق مولفان)، شرایط مداخله گر (کمبود آموزش و ناآگاهی دانشجویان) و شرایط بستر (قوانین ناکافی، خلأ عضویت در کنوانسیون های بین المللی، فضای مجازی فاقد نظارت) بررسی کرده و پیامدهای مثبت و منفی همراه با راهبردهای پیشنهادی را نشان می دهد.

جدول ۲. نقل قول های مصاحبه شوندگان و نمونه هایی
از مقوله های مالکیت فکری و حق مؤلف

نقل قول مشترک صاحب نظران	راهبردها	پیامدهای منفی و مثبت	شرایط بستر	شرایط مداخله گر	شرایط علی
«زیبایی یعنی این که فردا کسی نبیند این مال کس دیگری بوده ... یا کاری کند و مال خودش نماید؛ این زیبا نیست.» (M22)	ترویج فرهنگ احترام به مالکیت فکری تدوین قوانین مناسب	نقض مالکیت فکری و حق مؤلف تضعیف حقوق پدیدآورندگان	ساختار قانونی بستر اجتماعی و فرهنگی قوانین ناقص کپی رایت، خلأ	نبود آموزش کافی درباره مالکیت فکری ناآگاهی دانشجویان	اهمیت نقش خانواده در نگرش اخلاقی احترام به حقوق مولفان

نقل قول مشترک صاحب‌نظران	راهبردها	پیامدهای منفی و مثبت	شرایط بستر	شرایط مداخله‌گر	شرایط علی
«اگر کسی اون حرف را قبل از شما زده به او احترام بگذاری و بنویسی که قبل از من کس دیگری این حرف را زده یا گفته بود.» (M23) «دسترسی آزاد باعث شده پروتکل‌هایی برای حمایت از حق مؤلف مثل کرییتیو کامنز طراحی شود.» (M21)	آموزش حقوق مؤلف و کپی‌رایت		عضویت در کنوانسیون‌های بین‌المللی، فضای مجازی بی‌نظارت		

تحلیل‌ها و مصاحبه‌ها نشان می‌دهد فقدان بستر قانونی محکم و آموزش هدفمند، فضای لازم برای نقض حقوق مالکیت معنوی را فراهم ساخته که رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان را به استفاده غیرمسئولانه از منابع سوق می‌دهد. تحریم‌ها و محدودیت‌های دسترسی به منابع خارجی نیز به‌عنوان عوامل تسهیل‌کننده این پدیده شناسایی شده‌اند.

چالش مهمی که پژوهش حاضر به آن پرداخته است، نقش قوانین ناقص کپی‌رایت و نبود آگاهی دانشجویان درباره حقوق مالکیت معنوی است. این موضوع در نظرانی مانند اینکه «مالکیت فکری و حق مؤلف تقریباً در جامعه ما وجود ندارد» (M10) بازتاب یافته است. مالکیت فکری و حق مؤلف، تنها با ترکیب سه رکن «قانون»، «آموزش» و «فناوری» قابل حفظ و ارتقا است. قوانین باید جامع و منسجم باشند، آموزش‌های هدفمند به دانشجویان و پژوهشگران داده شود، و فناوری‌های نوین برای حفظ حقوق معنوی به کار گرفته شوند تا رفتار اطلاع‌یابی از مصرف غیرقانونی منابع به سمت استفاده مسئولانه تغییر مسیر دهد. نقل‌قول‌های زیر با تأکید بر اهمیت احترام به حقوق مولفان، این دیدگاه را تقویت می‌کنند:

«زیبایی یعنی اینکه فردا کسی نبیند این مال کس دیگری بوده یا کاری کند و مال خودش نماید؛ این زیبا نیست.» (M22)

«اگر کسی آن حرف را قبل از شما زده، باید به او احترام گذاشت و نوشت که این حرف یا گفته متعلق به دیگری است.» (M23)

«دسترسی آزاد باعث شده پروتکل‌هایی برای حمایت از حق مؤلف مثل کرییتیو کامنز طراحی شود.» (M21)

مالکیت فکری و حق مؤلف به عنوان یکی از مولفه های مرکزی اخلاق اطلاعات شناسایی شد و تحت شرایط مختلف (علی: نقش خانواده، اهمیت احترام به حقوق مولفان؛ مداخله گر: نبود آموزش کافی؛ بستر: ساختار قانونی، اجتماعی فرهنگی) در رفتار اطلاع یابی دانشجویان تأثیرگذار تشخیص داده شد.

پیامدها: - مثبت: تقویت اخلاق پژوهش، احترام به حقوق پدیدآورنده، ارتقای اعتماد علمی، یادگیری مسئولانه. - منفی: افزایش وقوع نقض مالکیت فکری، کپی برداری غیرمجاز، تضعیف حقوق مؤلفان، ضعف آموزش حقوق دیجیتال.

راهبردها: آموزش حقوق مؤلف، ترویج فرهنگ احترام، تدوین قوانین حمایتی، تربیت نگرش صحیح و طراحی چارچوب های ارزیابی شده برای شبکه های اجتماعی علمی.

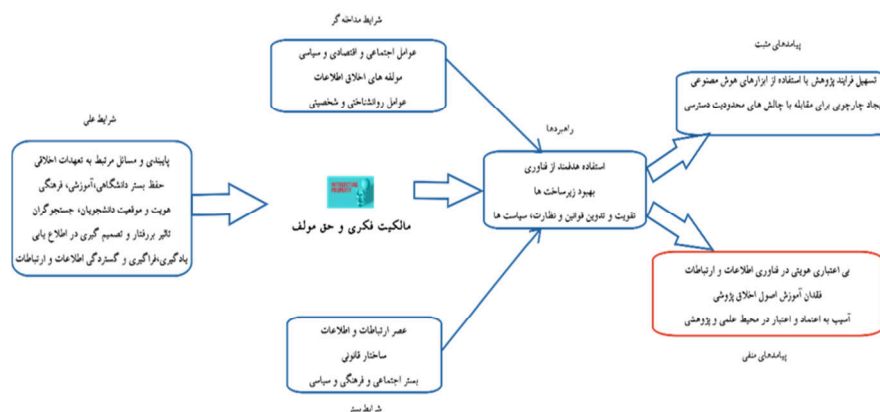
۳.۱.۵ کدگذاری گزینشی (انتخابی)

کدگذاری گزینشی، مرحله نهایی و مهم تحلیل در روش تحقیقات کیفی است که در آن پژوهشگر با تمرکز بر مفاهیم و مقولات تکرارشونده، پدیده اصلی مرتبط با موضوع تحقیق را کشف و شناسایی می کند (فراسنخواه، ۱۴۰۳: ۱۷۲). در این مرحله بعد از پایان یافتن فرایند «خط داستان»، مقوله محوری یا پدیده مرکزی استخراج می شود که به عنوان هسته نظری تحلیل به شمار می آید.

در فرایند کدگذاری گزینشی، پژوهشگر شرایطی را که بر پدیده محوری تأثیر می گذارند، راهبردهای مرتبط با آن، بستر و شرایط متداخل کننده ای که شکل دهنده شرایط هستند، و پیامدهای ناشی از اجرای این راهبردها را به صورت یک الگوی معنایی سه بعدی ترسیم می کند. این مرحله، «کدگذاری گزینشی» نامیده شده و به ارائه پارادایمی نظری منجر می شود که روابط متقابل مقولات محوری را به صورت تصویری نمایش می دهد (طیبی ابوالحسنی، ۱۳۹۸ به نقل از کرسول (Creswell)، ۱۹۹۸).

کدگذاری گزینشی اساساً شامل یکپارچه سازی و سازمان دهی نظام مند مقولات استخراج شده در مراحل پیشین (کدگذاری باز و محوری) است. پژوهشگر با تأیید اعتبار روابط میان مقولات، مرزهای نظری را تعیین کرده و مقولاتی که نیاز به اصلاح یا توسعه دارند را پالایش می کند. این فرایند به شکلی نظام مند، چارچوبی نظری و روایت محور ایجاد می کند که در نهایت منجر به شکل گیری نظریه داده بنیاد می شود.

مدل نهایی با توجه به مقایسه مستمر داده‌ها، ادغام مقوله‌های پرتکرار و مطابقت با نظریه‌های پیشین درباره اخلاق اطلاعات، طراحی شد. مطابق جدول گزینشی، کدهای پرتکرار شامل نقض مالکیت فکری، آموزش درباره حق مولف، و حمایت قانونی است. این مدل به صورت ساختاری، شرایط بستر، مداخله‌گر، و پیامدهای مربوط به این مولفه را تجسم می‌کند.

شکل ۱. مدل مفهومی مولفه «مالکیت فکری و حق مولف»

۲.۵ بخش کمی

در این بخش، با اتکا به هدف کلان پژوهش در پاسخ‌گویی به پرسش و تبیین روابط میان سازه‌ها، خروجی‌های مرحله کیفی به صورت یک طرح سنجش‌پذیر و آزمون‌پذیر صورت‌بندی شده است. ابتدا داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق با اساتید و صاحب‌نظران گردآوری و مطابق رویه‌های گراند تئوری با کدگذاری نظام‌مند و مقایسه مداوم به مفاهیم و مقوله‌های مرکزی تبدیل شد. بر مبنای این مقوله‌ها، پرسشنامه‌ای تدوین گردید تا ادراک و نگرش دانشجویان نسبت به سازه‌های شناسایی شده به صورت کمی اندازه‌گیری شود. پس از گردآوری داده‌های پیمایشی، الگوی اندازه‌گیری و بخش ساختاری در چارچوب مدلیابی معادلات ساختاری طراحی و برآزش شد و روایی همگرا، روایی واگرا و شاخص‌های برازندگی به طور تأییدی ارزیابی گردید. در نهایت، نتایج حاصل برای آزمون تجربی روابط نظری و تفسیر معنادار الگو تحلیل و ارزیابی می‌شود. این پژوهش بر روی ۴۲۴ نفر از دانشجویان مقاطع دکتری و کارشناسی ارشد دانشگاه‌های ایران انجام شد.

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۲۸۳

برای تحلیل داده‌های کمی، ابتدا داده‌های ۴۲۴ پرسشنامه در پایتون ۳.۱۰ پاکسازی و پیش‌پردازش شد (شامل حذف موارد با بیش از ۱۰٪ داده‌های مفقود و آزمون نرمالیتی (Shapiro-Wilk). سپس تحلیل‌های آماری در SPSS 29 و SmartPLS 4 صورت گرفت.

جدول ۳. توزیع فراوانی در متغیر جنسیت

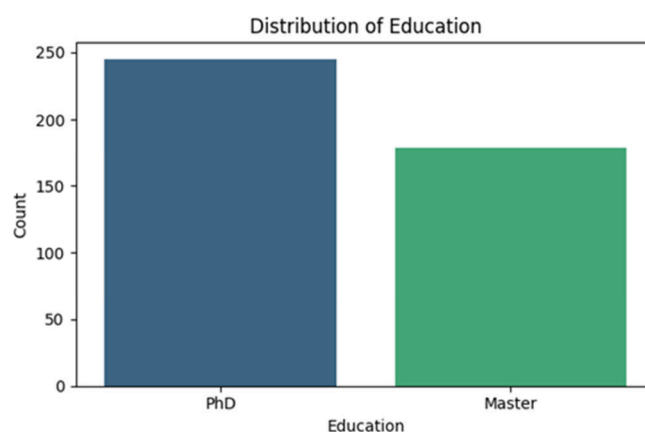
ردیف	گروه	فراوانی	درصد فراوانی
۱	زن	۲۳۸	۵۶.۱۳
۲	مرد	۱۸۶	۴۳.۸۶

نتایج نشان می‌دهد که ۵۶.۱۳٪ از نمونه را زنان و ۴۳.۸۶٪ را مردان تشکیل می‌دهند.

جدول ۴. توزیع فراوانی در متغیر تحصیلات

ردیف	گروه	فراوانی	درصد فراوانی
۱	دکتری	۲۴۵	۵۷.۷۸
۲	کارشناسی ارشد	۱۷۹	۴۲.۲۲

بیشترین بخش از نمونه دارای مدرک دکتری (۵۷.۷۸٪) و پس از آن کارشناسی ارشد (۴۲.۲۲٪) هستند.

شکل ۲. نمودار میله‌ای در متغیر تحصیلات

دانشگاه محل تحصیل

جدول ۵. توزیع فراوانی در متغیر دانشگاه محل تحصیل

ردیف	گروه	فراوانی	درصد فراوانی
۱	دانشگاه تهران	۷۱	۱۶.۷۴
۲	دانشگاه شیراز	۶۷	۱۵.۸۰
۳	دانشگاه علامه طباطبائی	۴۷	۱۱.۰۸
۴	دانشگاه فردوسی مشهد	۳۰	۷.۰۷
۵	دانشگاه اصفهان	۲۵	۵.۸۹
۶	دانشگاه تربیت مدرس	۲۴	۵.۶۶
۷	دانشگاه تبریز	۱۸	۴.۲
۸	دانشگاه رازی	۱۵	۳.۵۴
۹	دانشگاه شهید بهشتی	۱۰	۲.۳۶
	دانشگاه کردستان	۳	۰.۷۱
۱۰	سایر دانشگاه ها	۱۱۴	۲۶.۸۸

جدول ۵ توزیع فراوانی و درصد دانشجویان جامعه پژوهشی را بر اساس دانشگاه محل تحصیل آنان نشان می‌دهد. این جدول، دانشگاه‌ها را به دو دسته دانشگاه‌های برتر و سایر دانشگاه‌ها تقسیم کرده است تا ساختار نمونه به صورت شفاف ارائه شود. ارائه این داده‌های کمی و نسبی، زمینه‌ساز تحلیل‌های عمیق‌تر و دقیق‌تر شرایط و عوامل مؤثر بر رفتار اطلاعاتی دانشجویان است و به فهم بهتر ترکیب جامعه پژوهشی کمک می‌کند.

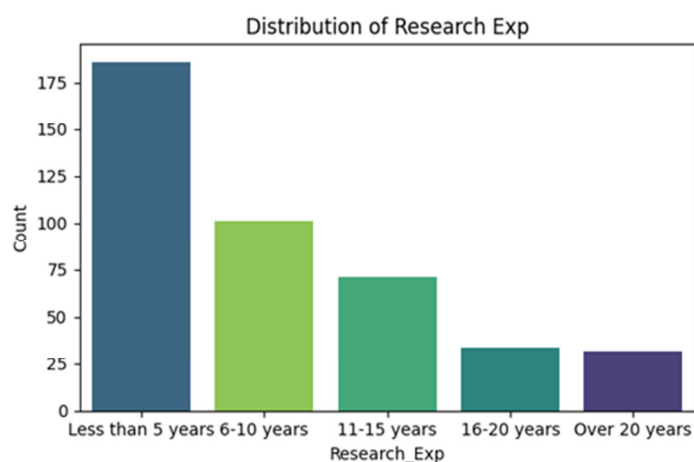
سن:

جدول ۶. توزیع فراوانی در متغیر سن

ردیف	گروه	فراوانی	درصد فراوانی
۱	زیر ۲۵ سال	۷۱	۱۶.۷۴
۲	۲۶-۳۵ سال	۱۳۰	۳۰.۶۶
۳	۳۶-۴۵ سال	۱۴۲	۳۳.۴۹
۴	۴۶-۵۵ سال	۶۰	۱۴.۱۵
۵	بالای ۵۵ سال	۲۱	۴.۹۵

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۲۸۵

بیشترین فراوانی سن در گروه ۳۶-۴۵ سال با ۳۳.۴۹٪ قرار داشت.

شکل ۳. نمودار میله‌ای در متغیر سابقه پژوهش

۱.۲.۵ پایایی درونی مولفه‌ها

برای ارزیابی پایایی درونی مولفه‌های پنهان، از آلفای کرونباخ (Cronbach's Alpha) استفاده شد. مقادیر آلفای کرونباخ مولفه‌ها به شرح زیر است:

جدول ۷. مقدار آلفای کرونباخ و پایایی درونی مولفه‌ها

ردیف	متغیر	آلفای کرونباخ	تفسیر
۱	رفتار اطلاع‌یابی	۰.۷۹۳	قابل قبول
۲	کیفیت استفاده از محیط مجازی	۰.۷۵۰	قابل قبول
۳	مالکیت فکری و حق مؤلف	۰.۷۶۳	قابل قبول

۲.۲.۵ داده‌های توصیفی سؤالات پرسشنامه

۱.۲.۲.۵ توزیع فراوانی شاخص مالکیت فکری و حق مؤلف

همان‌طور که در جدول ۸ نشان داده شده است، سؤالات مربوط به مولفه مالکیت فکری و حق مؤلف در پنج سطح بسیار زیاد، زیاد؛ تاحدودی، کم و خیلی کم پاسخ داده شده است.

جدول ۸. توزیع فراوانی شاخص مالکیت فکری و حق مؤلف

سؤالات مربوط به شاخص	بسیار زیاد		زیاد		تاحدودی		کم		بسیار کم		میانگین	انحراف استاندارد
	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی		
۱. استفاده مسئولانه از ابزارهای دیجیتال ضروری است؛ سوء استفاده از آنها ممکن است حق مؤلف را نقض کند.	۲۵۰	۵۹.۰	۱۲۶	۳۰.۷	۴۰	۹.۴	۶	۱.۴	۲	۰.۵	۴.۴۵۳	۰.۷۶۱
۲. ناشناس بودن کاربران در فضای مجازی، شناسایی نقض کنندگان حقوق معنوی را دشوار می‌کند.	۱۷۰	۴۰.۱	۱۴۳	۳۳.۷	۹۴	۲۲.۲	۱۳	۳.۱	۴	۰.۹	۴.۰۹	۰.۹۰۸
۳. سیاست‌گذاری شفاف برای حفظ حق مؤلف، از نقض کپی‌رایت جلوگیری کرده و کیفیت پژوهش‌ها را افزایش می‌دهد.	۲۵۳	۵۹.۷	۱۳۳	۲۹.۰	۳۳	۸.۱	۴	۰.۹	۱	۰.۲	۴.۴۶۹	۰.۷۳۴
۴. با ارجاع صحیح به منابع معتبر، هم حق مؤلف رعایت می‌شود و هم اعتبار علمی پژوهش بالا می‌رود.	۳۱۷	۷۴.۸	۸۷	۲۰.۵	۱۶	۳.۸	۲	۰.۵	۰	۰.۵	۴.۶۸۶	۰.۶۱۴
۵. احترام به حقوق پدیدآورندگان بر رفتار و تصمیم‌های من در جستجو، انتخاب و استفاده از اطلاعات تأثیر دارد.	۲۸۱	۶۹.۳	۹۶	۲۲.۶	۳۷	۸.۷	۷	۱.۷	۲	۰.۷	۴.۵۲۱	۰.۷۸۱

این مولفه نیز گویه‌هایی با میانگین‌های بسیار بالا و تمرکز شدید پاسخ‌ها در انتهای مقیاس دارد.

۲.۲.۲.۵ توزیع فراوانی شاخص کیفیت استفاده از محیط مجازی

همان‌طور که در جدول ۹ نشان داده شده است، سؤالات مربوط به مولفه کیفیت استفاده از محیط مجازی در پنج سطح بسیار زیاد، زیاد؛ تاحدودی، کم و خیلی کم پاسخ داده شده است.

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۲۸۷

جدول ۹. توزیع فراوانی شاخص کیفیت استفاده از محیط مجازی

بسیار زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	بسیار کم	میانگین	انحراف استاندارد	سؤالات مربوط به شاخص
۱۰۹	۲۵۷	۱۶۴	۳۸۷	۸۳	۱۹۶	۱۰۸	۱. هر روز زمان زیادی را صرف بررسی محتوای تحقیقاتی ام در محیط مجازی می‌کنم.
۱۳۷	۳۲۳	۱۴۴	۳۴۰	۸۱	۱۹۱	۱۱۹	۲. تعامل با همکاران علمی در محیط مجازی به من کمک کرده منابع معتبرتر و اطلاعات دقیق‌تری برای پژوهش بیابم.
۹۸	۳۳۱	۱۳۲	۳۱۱	۱۰۰	۱۳۶	۱۱۵	۳. بیشتر برنامه‌های علمی و تحصیلی ام را از طریق شبکه‌های مجازی پیگیری می‌کنم و در بسیاری از آن‌ها عضو هستم.
۱۷۵	۴۱۳	۱۴۴	۳۴۰	۶۲	۱۴۶	۱۰۶۹	۴. به‌نظر من فضای مجازی در ارتقاء دانش و آگاهی افراد نقش مؤثری دارد.
۳۰۱	۴۷۴	۱۰۵	۳۴۸	۶۹	۱۶۳	۱۱۲۵	۵. قطعی مکرر اینترنت باعث تاخیر و سردرگمی در روند تحقیقات من می‌شود.
۳۲۸	۵۳۸	۱۱۵	۳۷۱	۵۰	۱۱۸	۰۹۹۶	۶. از طریق فضای مجازی با ابزارهای نوینی مانند هوش مصنوعی آشنا می‌شوم و در تحقیقاتم از آن‌ها بهره می‌برم.
۱۱۶	۲۹۷	۱۵۸	۳۲۳	۸۱	۱۹۱	۱۰۷۷	۷. هنگام بروز مشکل در زمینه‌های علمی، با دوستان علمی ام در فضای مجازی مشورت می‌کنم.
۱۲۲	۲۸۸	۱۴۴	۳۳۷	۸۲	۱۹۶	۱۱۴۹	۸. می‌توانم دیدگاه‌ها و ایده‌های علمی ام را در شبکه‌های اجتماعی یا محافل علمی بیان کنم.

به‌طور کلی، گویه‌های این مولفه میانگین‌های بالایی دارند، اما برخی مانند گویه 3 و گویه 8 کمی پراکندگی بیشتری دارند. گویه 5 نیز دارای بخش قابل توجهی پاسخ «بسیار زیاد» است.

۳.۲.۲.۵ توزیع فراوانی شاخص رفتار اطلاع‌یابی

همان‌طور که در جدول ۱۰ نشان داده شده است، سؤالات مربوط به مولفه رفتار اطلاع‌یابی در پنج سطح بسیار زیاد، زیاد، تاحدودی، کم و خیلی کم پاسخ داده شده است.

جدول ۱۰. توزیع فراوانی شاخص رفتار اطلاع‌یابی

سؤالات مربوط به شاخص	بسیار زیاد		زیاد		تأخیری		کم		بسیار کم		میانگین		انحراف استاندارد
	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی	درصد فراوانی	مد	میانگین	
۱. من از جستجوی اطلاعات به منظور بهبود توانایی تحقیق و نگارش مقالات علمی استفاده می‌کنم.	۷۸۱	۶۶.۳	۴۱۵	۱۰۴	۱۰۴	۳۰	۷۱	۵	۴	۰.۹	۵	۴.۵۲	۰.۷۵۸
۲. برای جستجوی اطلاعات، از کتاب‌ها و مجلات علمی کتابخانه استفاده می‌کنم.	۱۷۶	۴۱.۵	۱۳۱	۷۶	۱۳۱	۳۰.۹	۱۰۴	۵۵	۱۸	۴.۲	۵	۳.۹۲۵	۱.۱۹۱
۳. از پایگاه‌های علمی معتبر (داخلی و خارجی) برای جستجوی اطلاعات استفاده می‌کنم.	۳۳۴	۷۶.۲	۴۱۵	۱۰۴	۱۷۶	۱۷.۹	۴۵	۴	۱	۰.۲	۵	۴.۶۹۳	۰.۶۲۳
۴. در فرآیند جست‌وجوی اطلاعات، با کتابداران مشورت تخصصی می‌کنم.	۵۰	۱۱.۸	۱۱۸	۶۴	۱۱۸	۱۵.۱	۲۸۸	۱۱۹	۶۹	۱۶.۳	۳	۲.۷۸۱	۱.۲۲۹
۵. در جستجوی اطلاعات، با اساتید و دانشجویان مشورت می‌کنم.	۱۵۵	۳۶.۶	۳۶۶	۱۵۹	۳۶۶	۵۶	۱۳.۲	۴۵	۹	۲.۱	۴	۳.۹۵۸	۱.۰۵۵
۶. هنگام انتخاب منابع، ارتباط آن با موضوع پژوهش را بررسی می‌کنم.	۳۰۴	۷۱.۷	۳۵۲	۱۰۷	۳۵۲	۳۰.۱	۳۰	۰	۰	۰.۰	۵	۴.۶۸۶	۰.۵۲۷
۷. هنگام انتخاب منبع اطلاعاتی، ارتباط با موضوع، برتریها (روزآمد بودن) و محدودیتهای منابع اطلاعاتی (دسترسی پذیری) را بررسی می‌کنم.	۲۵۳	۵۹.۷	۱۳۳	۱۱۲	۱۳۳	۳۱.۴	۷۱	۸	۱.۹	۰.۰	۵	۴.۰۸۸	۰.۷۱۱
۸. هنگام انتخاب منبع اطلاعاتی، قابلیت اطمینان (اعتبار، درستی و صحت) منبع اطلاعاتی را بررسی می‌کنم.	۲۶۳	۶۲.۰	۱۱۷	۱۱۲	۲۷۶	۳۸	۹۰	۵	۱.۲	۰.۲	۵	۴.۵	۰.۷۲۸
۹. هنگام جستجوی اطلاعات، از قابلیت‌های جستجوی پیشرفته و کلیدواژه‌های مناسب استفاده می‌کنم.	۳۷۰	۶۳.۷	۱۱۲	۱۱۲	۲۶۴	۳۲	۷۵	۱۰	۲.۴	۰.۰	۵	۴.۵۱۴	۰.۷۳۷
۱۰. اگر با روش جستجو آشنا نباشم، تلاش می‌کنم آن را یاد بگیرم.	۳۷۷	۶۵.۳	۱۲۰	۱۱۸	۲۸۳	۲۱	۵۰	۴	۰.۹	۰.۵	۵	۴.۵۷۱	۰.۶۸۷
۱۱. پس از جمع‌آوری اطلاعات، نسخه‌ی پشتیبان از منابع مهم تهیه می‌کنم.	۳۰۵	۴۸.۳	۱۱۸	۱۱۸	۳۷۸	۵۳	۱۲۵	۴۰	۹.۴	۱.۹	۵	۴.۱۱۳	۱.۰۷
۱۲. برای مدیریت منابع گردآوری‌شده، از نرم‌افزارهای مدیریت اطلاعات مانند EndNote استفاده می‌کنم.	۷۸	۱۸.۴	۶۹	۶۹	۱۶۳	۱۰.۷	۲۵۲	۱۰۸	۶۲	۱۴.۶	۲	۲.۹۸۳	۱.۳۳
۱۳. در استفاده از منابع، اصول استناددهی صحیح را رعایت می‌کنم.	۲۸۱	۶۶.۳	۹۶	۹۶	۳۲۶	۳۵	۸۳	۹	۲.۱	۰.۷	۵	۴.۵۱۷	۰.۷۹۳

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۲۸۹

این مولفه نیز شامل گویه‌هایی با میانگین‌های بسیار بالا (مانند گویه ۳ و گویه ۱) و گویه‌های با میانگین‌های نزدیک به متوسط (مانند گویه ۴) است. این تنوع در پاسخ‌ها می‌تواند عامل AVE پایین این مولفه در مدل اولیه باشد.

۴.۲.۲.۵ داده‌های توصیفی مقوله‌های تشکیل دهنده مدل

خلاصه داده‌های توصیفی مقوله‌های مورد بررسی، مشخص شده است.

جدول ۱۱. دامنه توصیفی به دست آمده در خصوص مولفه‌ها

مقوله	میانگین	شاخص پراکندگی		شکل توزیع	
		انحراف معیار	واریانس	چولگی	کشیدگی
مالکیت فکری و حق مؤلف	۴.۴۴۴	۰.۵۴۸	۰.۳۰۱	-۰.۹۳۵	۰.۲۹۱
رفتار اطلاع‌یابی	۴.۱۷۵	۰.۴۸۹	۰.۲۳۹	-۰.۴۷۲	-۰.۳۲۰
کیفیت استفاده از محیط مجازی	۳.۸۵۲	۰.۶۶۴	۰.۴۴۱	-۰.۴۰۸	-۰.۱۱۳

مولفه‌ها میانگین‌هایی بالاتر از حد متوسط (۳) دارند که نشان‌دهنده تمایل پاسخ‌دهندگان به مقادیر «زیاد» یا «بسیار زیاد» است. چندین مولفه چولگی منفی قابل توجهی دارند که نشان می‌دهد پاسخ‌ها به سمت انتهای بالای مقیاس (۵) متمرکز شده‌اند. برخی مولفه‌ها نیز کشیدگی‌های غیرنرمال (مثبت یا منفی) دارند. این چولگی و کشیدگی‌ها نشان‌دهنده عدم نرمال بودن توزیع نمرات مولفه‌ها است در ادامه آزمون شاپیرو-ویلک برای بررسی نرمالیتی مولفه‌ها بررسی می‌شود.

جدول ۱۲. نتایج آزمون شاپیرو-ویلک برای بررسی نرمالیتی مولفه‌ها

مقوله	Shapiro-Wilk Statistic	p-value	Is Normal (p>0.05)
مالکیت فکری و حق مؤلف	0.88	0.0	False
رفتار اطلاع‌یابی	0.972	0.0	False
کیفیت استفاده از محیط مجازی	0.978	0.0	False

آزمون نرمالیتی (Shapiro-Wilk) برای مولفه‌ها $p\text{-value} < 0.05$ نشان داد؛ بنابراین فرض نرمال بودن توزیع رد شد و روش PLS-SEM مناسب است.

جدول ۱۳. آزمون تی-استیودنت اولیه مولفه‌ها

مقوله	Mean	Test Value	t-statistic	p-value	Significantly Different from 3 (p<0.05)
مالکیت فکری و حق مؤلف	۴.۴۴۴	۳	۵۴.۲۱۲	۰.۰	True
رفتار اطلاع‌یابی	۴.۱۷۵	۳	۴۹.۴۶۸	۰.۰	True
کیفیت استفاده از محیط مجازی	۳.۸۵۲	۳	۲۶.۴۳۶	۰.۰	True
Note: A p-value < 0.05 suggests the construct's mean is significantly different from the test value (3). If mean > 3 and p < 0.05, it implies 'Above Average'. If mean < 3 and p < 0.05, it implies 'Below Average'. If mean ≈ 3 and p ≥ 0.05, it implies 'Around Average'.					

آزمون T بررسی می‌کند که آیا میانگین نمرات هر مولفه به طور آماری معنی‌داری با مقدار میانه مقیاس لیکرت (۳) تفاوت دارد یا خیر؛ برای مولفه‌ها، p-value کمتر از ۰.۰۵ است. این بدان معناست که میانگین نمرات تمام مولفه‌ها به طور آماری معنی‌داری با مقدار ۳ (نقطه میانی مقیاس) تفاوت دارد. پاسخ‌دهندگان به طور کلی تمایل به امتیازدهی بالاتر از حد متوسط در تمامی مولفه‌ها داشته‌اند. این نشان می‌دهد که درک آن‌ها از هر ۳ جنبه مورد بررسی، به سمت «زیاد» یا «بسیار زیاد» متمایل است.

۳.۲.۵ آمار تحلیلی مالکیت فکری و حق مؤلف

پس از تحلیل آمار توصیفی، بررسی روابط بین متغیرها با استفاده از معادلات ساختاری PLS-SEM انجام شد. در این بخش ابتدا روایی و پایایی مدل‌ها ارزیابی و سپس روابط مستقیم و غیرمستقیم مولفه‌ها بررسی شد.

مدل سه مولفه‌ای شامل «مالکیت فکری و حق مؤلف» (مستقل)، «کیفیت استفاده از محیط مجازی» (میانجی) و «رفتار اطلاع‌یابی» (وابسته) طراحی و روابط مستقیم و غیرمستقیم آن‌ها بررسی شد.

۱.۳.۲.۵ آزمون الگوی بیرونی (ارزیابی مدل اندازه‌گیری)

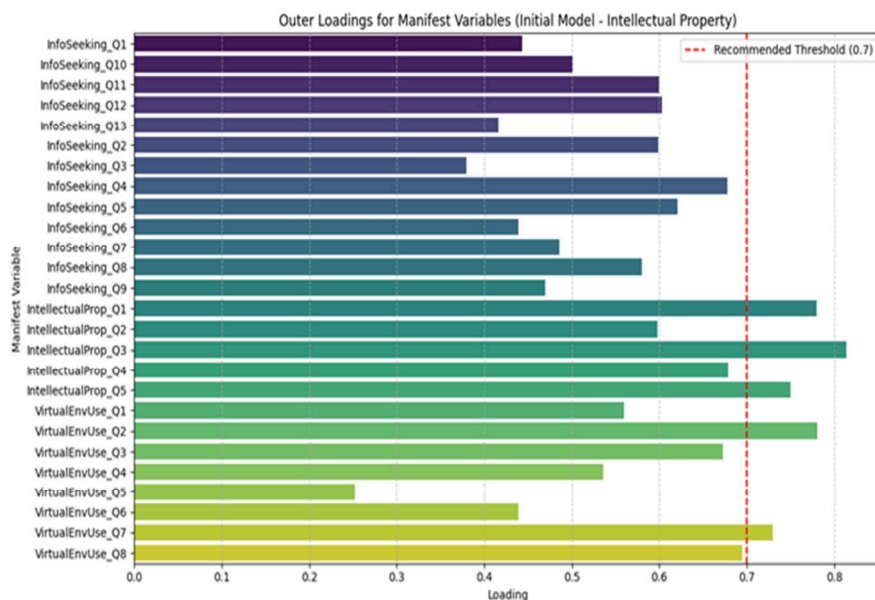
پایایی درونی براساس بارهای عاملی (> ۰.۴ ضعیف، ۰.۴-۰.۷ قابل قبول، < ۰.۷ عالی) ارزیابی شد.

جدول ۱۴. بررسی بارهای عاملی

متغیرها	گویه	وزن	بار عاملی	استقرار	اضافه گویه
مالکیت فکری و حق مؤلف	۱. استفاده مسئولانه از ابزارهای دیجیتال ضروری است؛ سوءاستفاده از آن‌ها ممکن است حق مؤلف را نقض کند.	۰.۳۹۹	۰.۷۸۰	۰.۶۰۸	۰.۰۰۰
	۲. ناشناس بودن کاربران در فضای مجازی، شناسایی نقض کنندگان حقوق معنوی را دشوار می‌کند.	۰.۳۳۱	۰.۵۹۸	۰.۳۵۷	۰.۰۰۰
	۳. سیاست‌گذاری شفاف برای حفظ حق مؤلف، از نقض کپی‌رایت جلوگیری کرده و کیفیت پژوهش‌ها را افزایش می‌دهد.	۰.۴۳۳	۰.۸۱۴	۰.۶۶۲	۰.۰۰۰
	۴. با ارجاع صحیح به منابع معتبر، هم حق مؤلف رعایت می‌شود و هم اعتبار علمی پژوهش بالا می‌رود.	۰.۳۰۸	۰.۶۷۹	۰.۴۶۱	۰.۰۰۰
	۵. احترام به حقوق پدیدآورندگان بر رفتار و تصمیم‌های من در جستجو، انتخاب و استفاده از اطلاعات تأثیر دارد.	۰.۴۵۹	۰.۷۵۰	۰.۵۶۲	۰.۰۰۰
رفتار اطلاعاتی	۱. من از جستجوی اطلاعات به منظور بهبود توانایی تحقیق و نگارش مقالات علمی استفاده می‌کنم.	۰.۱۲۲	۰.۴۴۳	۰.۱۹۷	۰.۰۶۵
	۱۰. اگر با روش جستجو آشنا نباشم، تلاش می‌کنم آن را یاد بگیرم.	۰.۱۲۰	۰.۵۰۱	۰.۲۵۱	۰.۰۸۳
	۱۱. پس از جمع‌آوری اطلاعات، نسخه‌ی پشتیبان از منابع مهم تهیه می‌کنم.	۰.۱۸۱	۰.۶۰۰	۰.۳۶۰	۰.۱۲۰
	۱۲. برای مدیریت منابع گردآوری‌شده، از نرم‌افزارهای مدیریت اطلاعات مانند EndNote استفاده می‌کنم.	۰.۲۰۵	۰.۶۰۳	۰.۳۶۴	۰.۱۲۱
	۱۳. در استفاده از منابع، اصول استناددهی صحیح را رعایت می‌کنم.	۰.۱۰۵	۰.۴۱۶	۰.۱۷۳	۰.۰۵۸
	۲. برای جستجوی اطلاعات، از کتاب‌ها و مجلات علمی کتابخانه استفاده می‌کنم.	۰.۲۰۸	۰.۵۹۹	۰.۳۵۹	۰.۱۱۹
	۳. از پایگاه‌های علمی معتبر (داخلی و خارجی) برای جستجوی اطلاعات استفاده می‌کنم.	۰.۰۸۷	۰.۳۸۰	۰.۱۴۴	۰.۰۴۸
	۴. در فرآیند جست‌وجوی اطلاعات، با کتابداران مشورت تخصصی می‌کنم.	۰.۲۱۹	۰.۶۷۸	۰.۴۵۹	۰.۱۵۳
	۵. در جستجوی اطلاعات، با اساتید و دانشجویان مشورت می‌کنم.	۰.۲۴۶	۰.۶۲۱	۰.۳۸۵	۰.۱۲۸
	۶. هنگام انتخاب منابع، ارتباط آن با موضوع پژوهش را بررسی می‌کنم.	۰.۰۸۳	۰.۴۳۹	۰.۱۹۳	۰.۰۶۴
	۷. هنگام انتخاب منبع اطلاعاتی، ارتباط با موضوع، برتریها (روزآمد بودن) و محدودیتهای منابع اطلاعاتی (دسترسی پذیری) را بررسی می‌کنم.	۰.۱۲۳	۰.۴۸۶	۰.۲۳۶	۰.۰۷۹
	۸. هنگام انتخاب منبع اطلاعاتی، قابلیت اطمینان (اعتبار، درستی و صحت) منبع اطلاعاتی را بررسی می‌کنم.	۰.۱۴۷	۰.۵۸۰	۰.۳۳۷	۰.۱۱۲
	۹. هنگام جستجوی اطلاعات، از قابلیت‌های جستجوی پیشرفته و کلیدواژه‌های مناسب استفاده می‌کنم.	۰.۱۱۷	۰.۴۷۰	۰.۲۲۱	۰.۰۷۴

متن ها	گویه	وزن	بارعاملی	اثر آرا	اضافه گویه
بازن استفاده از محیط مجازی	۱. هر روز زمان زیادی را صرف بررسی محتوای تحقیقاتی‌ام در محیط مجازی می‌کنم.	۰.۱۹۴	۰.۵۶۰	۰.۳۱۳	۰.۰۳۷
	۲. تعامل با همکاران علمی در محیط مجازی به من کمک کرده منابع معتبرتر و اطلاعات دقیق‌تری برای پژوهش بیابم.	۰.۳۱۶	۰.۷۸۱	۰.۶۱۰	۰.۰۷۲
	۳. بیشتر برنامه‌های علمی و تحصیلی‌ام را از طریق شبکه‌های مجازی پیگیری می‌کنم و در بسیاری از آن‌ها عضو هستم..	۰.۲۰۱	۰.۶۷۳	۰.۴۵۳	۰.۰۵۳
	۴. به‌نظر من فضای مجازی در ارتقاء دانش و آگاهی افراد نقش مؤثری دارد.	۰.۱۴۱	۰.۵۳۶	۰.۲۸۷	۰.۰۳۴
	۵. قطعی مکرر اینترنت باعث تاخیر و سردرگمی در روند تحقیقات من می‌شود.	۰.۰۷۲	۰.۲۵۲	۰.۰۶۳	۰.۰۰۷
	۶. از طریق فضای مجازی با ابزارهای نوینی مانند هوش مصنوعی آشنا می‌شوم و در تحقیقاتم از آن‌ها بهره می‌برم.	۰.۰۶۷	۰.۴۳۹	۰.۱۹۳	۰.۰۲۳
	۷. هنگام بروز مشکل در زمینه‌های علمی، با دوستان علمی‌ام در فضای مجازی مشورت می‌کنم.	۰.۲۳۱	۰.۷۳۰	۰.۵۳۳	۰.۰۶۳
	۸. می‌توانم دیدگاه‌ها و ایده‌های علمی‌ام را در شبکه‌های اجتماعی یا محافل علمی بیان کنم.	۰.۲۵۷	۰.۶۹۵	۰.۴۸۳	۰.۰۵۷

در مولفه مالکیت فکری و حق مؤلف، همه گویه‌ها بار عاملی قابل‌قبول (۰.۵۰-۰.۷۰) دارند؛ در مولفه رفتار اطلاع‌یابی، گویه ۳ با بار عاملی >۰.۴۰ ضعیف است؛ و در مولفه کیفیت استفاده از فضای مجازی، گویه ۵ با بار عاملی >۰.۴۰ ضعیف محسوب می‌شود.

شکل ۳. میزان بارهای عاملی

پایایی درونی با آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی ارزیابی شد؛ هر دو معیار باید بالای ۰.۷۰ باشند (در مطالعات اکتشافی آلفای کرونباخ ≥ 0.6 نیز قابل قبول است).

جدول ۱۵. بررسی پایایی مولفه

متغیر	تعداد گویه	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی
مالکیت فکری و حق مؤلف	۵	۰.۷۷۶	۰.۸۵۰
رفتار اطلاع‌یابی	۸	۰.۷۴۹	۰.۸۲۱
کیفیت استفاده از محیط مجازی	۱۳	۰.۸۲۰	۰.۸۵۷

همان‌طور که در جدول ۱۵ مشاهده می‌شود، تمامی مولفه‌ها دارای پایایی ترکیبی بالاتر از ۰.۷ می‌باشند که نشان‌دهنده پایایی درونی مطلوب است.

روایی همگرا ($eig_1 > 1$, $eig_2 < 1$, $AVE > 0.5$) و روایی تمایزی ($\Delta loading \geq 0.10$, $\sqrt{AVE} > r$) تأیید شد.

جدول ۱۶. بررسی روایی همگرا

متغیر	eig_1st (اولین مقدار ویژه)	eig_2nd (دومین مقدار ویژه)	میانگین واریانس استخراج شده
مالکیت فکری و حق مؤلف	۲.۶۷۳	۰.۸۴۹	۰.۲۸۳
رفتار اطلاع‌یابی	۲.۹۹۲	۱.۱۲۵	۰.۵۳۰
کیفیت استفاده از محیط مجازی	۴.۱۹۰	۱.۶۵۸	۰.۳۶۷

جدول ۱۷. بررسی بار مقطعی گویه‌ها

گویه‌ها	مالکیت فکری و حق مؤلف	کیفیت استفاده از محیط مجازی	رفتار اطلاع‌یابی
۱. استفاده مسئولانه از ابزارهای دیجیتال ضروری است؛ سوءاستفاده از آن‌ها ممکن است حق مؤلف را نقض کند.	۰.۷۸۰	۰.۲۷۴	۰.۲۷۸
۲. ناشناس بودن کاربران در فضای مجازی، شناسایی نقض‌کنندگان حقوق معنوی را دشوار می‌کند.	۰.۵۹۸	۰.۲۲۲	۰.۱۶۶
۳. سیاست‌گذاری شفاف برای حفظ حق مؤلف، از نقض کپی‌رایت جلوگیری کرده و کیفیت پژوهش‌ها را افزایش می‌دهد.	۰.۸۱۴	۰.۲۸۲	۰.۳۳۶
۴. با ارجاع صحیح به منابع معتبر، هم حق مؤلف رعایت می‌شود و هم اعتبار علمی پژوهش بالا می‌رود.	۰.۶۷۹	۰.۲۱۰	۰.۳۱۱
۵. احترام به حقوق پدیدآورندگان بر رفتار و تصمیم‌های من در جستجو، انتخاب و استفاده از اطلاعات تأثیر دارد.	۰.۷۵۰	۰.۲۴۸	۰.۳۶۲
۱. هر روز زمان زیادی را صرف بررسی محتوای تحقیقاتی‌ام در محیط مجازی می‌کنم.	۰.۱۶۹	۰.۵۶۰	۰.۳۳۳
۲. تعامل با همکاران علمی در محیط مجازی به من کمک کرده منابع معتبرتر و اطلاعات دقیق‌تری برای پژوهش بیابم.	۰.۲۷۶	۰.۷۸۱	۰.۵۱۵
۳. بیشتر برنامه‌های علمی و تحصیلی‌ام را از طریق شبکه‌های مجازی پیگیری می‌کنم و در بسیاری از آن‌ها عضو هستم.	۰.۲۴۳	۰.۶۷۳	۰.۲۶۰
به‌نظر من فضای مجازی در ارتقاء دانش و آگاهی افراد نقش مؤثری دارد.	۰.۲۱۵	۰.۵۳۶	۰.۱۸۴
۵. قطعی مکرر اینترنت باعث تاخیر و سردرگمی در روند تحقیقات من می‌شود.	۰.۱۲۷	۰.۲۵۲	۰.۰۷۴
۶. از طریق فضای مجازی با ابزارهای نوینی مانند هوش مصنوعی آشنا می‌شوم و در تحقیقاتم از آن‌ها بهره می‌برم.	۰.۱۶۲	۰.۴۳۹	۰.۰۶۰
۷. هنگام بروز مشکل در زمینه‌های علمی، با دوستان علمی‌ام در فضای مجازی مشورت می‌کنم.	۰.۱۷۸	۰.۷۳۰	۰.۴۱۲
۸. می‌توانم دیدگاه‌ها و ایده‌های علمی‌ام را در شبکه‌های اجتماعی یا محافل علمی بیان کنم.	۰.۲۶۸	۰.۶۹۵	۰.۳۷۶
۱. من از جستجوی اطلاعات به منظور بهبود توانایی تحقیق و نگارش	۰.۲۷۶	۰.۲۳۷	۰.۴۴۳

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۲۹۵

گویه ها	مالکیت فکری و حق مؤلف	کیفیت استفاده از محیط مجازی	رفتار اطلاع‌یابی
مقالات علمی استفاده می‌کنم.			
۲. برای جستجوی اطلاعات، از کتاب‌ها و مجلات علمی کتابخانه استفاده می‌کنم.	۰.۲۳۷	۰.۲۹۷	۰.۵۹۹
۳. از پایگاه‌های علمی معتبر (داخلی و خارجی) برای جستجوی اطلاعات استفاده می‌کنم.	۰.۲۸۳	۰.۱۸۲	۰.۳۸۰
در فرآیند جست‌وجوی اطلاعات، با کتابداران مشورت تخصصی می‌کنم.	۰.۱۲۴	۰.۳۶۴	۰.۶۷۸
در جستجوی اطلاعات، با اساتید و دانشجویان مشورت می‌کنم.	۰.۲۰۴	۰.۴۵۳	۰.۶۲۱
هنگام انتخاب منابع، ارتباط آن با موضوع پژوهش را بررسی می‌کنم.	۰.۳۳۷	۰.۱۹۴	۰.۲۳۹
۷. هنگام انتخاب منبع اطلاعاتی، ارتباط با موضوع، برتریها (روزآمد بودن) و محدودیتهای منابع اطلاعاتی (دسترسی پذیری) را بررسی می‌کنم.	۰.۳۱۰	۰.۲۴۷	۰.۴۸۶
۸. هنگام انتخاب منبع اطلاعاتی، قابلیت اطمینان (اعتبار، درستی و صحت) منبع اطلاعاتی را بررسی می‌کنم.	۰.۳۸۷	۰.۲۷۳	۰.۵۸۰
۹. هنگام جستجوی اطلاعات، از قابلیت‌های جستجوی پیشرفته و کلیدواژه‌های مناسب استفاده می‌کنم.	۰.۲۷۰	۰.۲۳۴	۰.۴۷۰
اگر با روش جستجو آشنا نباشم، تلاش می‌کنم آن را یاد بگیرم.	۰.۳۳۷	۰.۲۴۹	۰.۵۰۱
پس از جمع‌آوری اطلاعات، نسخه‌ی پشتیبان از منابع مهم تهیه می‌کنم.	۰.۲۶۶	۰.۲۶۳	۰.۶۰۰
۱۲. برای مدیریت منابع گردآوری‌شده، از نرم‌افزارهای مدیریت اطلاعات مانند EndNote استفاده می‌کنم.	۰.۱۲۹	۰.۳۰۵	۰.۶۰۳
در استفاده از منابع، اصول اسناددهی صحیح را رعایت می‌کنم.	۰.۳۲۰	۰.۱۴۲	۰.۴۱۶

همان‌طور که در جدول ۱۷ مشاهده می‌کنید نشانگرهای یک مولفه بیشترین بار عاملی را بر مولفه مورد نظر خود و کمترین بار را بر مولفه‌های دیگر دارند.

۲.۳.۲.۵ بررسی همبستگی متغیرهای مکنون

جدول ۱۸ ماتریس همبستگی مؤلفه‌های اصلی مدل تحقیق را نشان می‌دهد.

جدول ۱۸. ماتریس همبستگی ابعاد اصلی مدل تحقیق

متغیر	مالکیت فکری و حق مؤلف	کیفیت استفاده از محیط مجازی	رفتار اطلاع‌یابی
مالکیت فکری و حق مؤلف	۱	–	–
کیفیت استفاده از محیط مجازی	۰.۳۴۳	۱	–

متغیر	مالکیت فکری و حق مؤلف	کیفیت استفاده از محیط مجازی	رفتار اطلاع‌یابی
رفتار اطلاع‌یابی	۰.۴۰۱	۰.۵۲۷	۱

برای بررسی ملاک دوم روایی از AVE جذر گرفته شده و جایگزین قطر ماتریس با اعداد ۱ می‌شود.

جدول ۱۹. ماتریس جذر AVE ابعاد اصلی مدل تحقیق

متغیر	مالکیت فکری و حق مؤلف	کیفیت استفاده از محیط مجازی	رفتار اطلاع‌یابی
مالکیت فکری و حق مؤلف	۰.۷۲۷۹۹	۰.۳۴۳۴۴۵	۰.۴۰۰۷۰۹
کیفیت استفاده از محیط مجازی	۰.۳۴۳۴۴۵	۰.۶۰۵۸۶	۰.۵۲۷۴۷۲
رفتار اطلاع‌یابی	۰.۴۰۰۷۰۹	۰.۵۲۷۴۷۲	۰.۵۳۱۹۸

مولفه‌های مالکیت فکری و حق مؤلف و کیفیت محیط مجازی ۳۳.۳٪ از واریانس رفتار اطلاع‌یابی (متوسط) و مولفه مالکیت فکری و حق مؤلف به‌تنهایی ۱۱.۸٪ (ضعیف) را تبیین می‌کنند.

– اندازه اثر (f2)

اندازه اثر (f2) برای بررسی سهم عملی مولفه‌های برون‌زا بر مولفه‌های درون‌زا محاسبه شد.

جدول ۲۰. مقدار شاخص R2

عنوان	f ^۲
Intellectual_Property -> Virtual_Environment_Quality	0.134
Virtual_Environment_Quality -> Information_Seeking_Behavior	0.182

اندازه اثر ضعیف (f^۲) برای مالکیت فکری و حق مؤلف بر کیفیت محیط مجازی برابر با ۰.۱۳۴ و اندازه اثر متوسط برای کیفیت محیط مجازی بر رفتار اطلاع‌یابی برابر با ۰.۱۸۲ است.

- برآزش کلی مدل

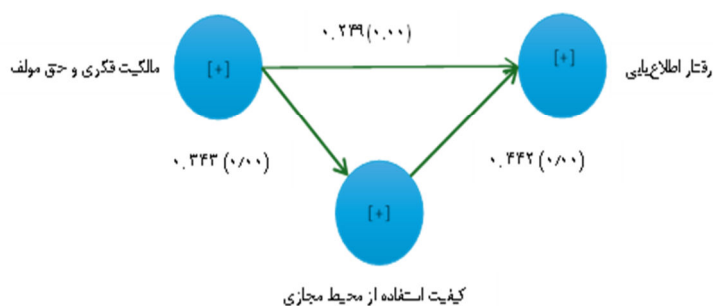
ارائه یک معیار کلی از برآزش مدل (هم اندازه‌گیری و هم ساختاری). شاخص برآزش کلی مدل (GoF) برابر با ۰.۲۹۸ محاسبه شد. این مقدار در محدوده [۰.۲۵ - ۰.۳۶] قرار می‌گیرد که نشان‌دهنده برآزش خوب مدل می‌باشد.

ضرایب مسیر و معنی‌داری آماری

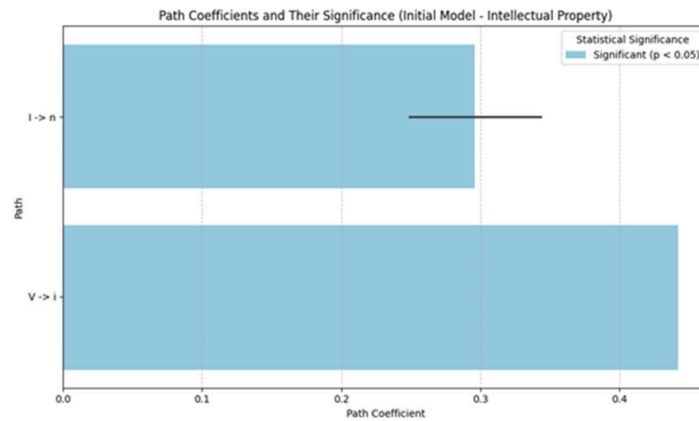
بررسی جهت، قدرت و معنی‌داری آماری فرضیه‌ها که در آن حد آستانه P-value باید کمتر از ۰.۰۵ باشد ($p < 0.05$) تا فرضیه در سطح معنی‌داری ۹۵٪ تأیید شود.

جدول ۲۱. نتایج آزمون مالکیت فکری و حق مؤلف

نتیجه رابطه	مقادیر P	آماره T	B ضریب مسیر	مسیر
تایید	۰.۰۰	۷.۵۱۲	۰.۳۴۳	Intellectual_Property -> Virtual_Environment_Quality
تایید	۰.۰۰	۵.۸۷۳	۰.۲۴۹	Intellectual_Property -> Information_Seeking_Behavior
تایید	۰.۰۰	۱۰.۴۲۸	۰.۴۴۲	Virtual_Environment_Quality -> Information_Seeking_Behavior

شکل ۴. مدل مفهومی به همراه ضرایب مسیر و مقدار P_Value

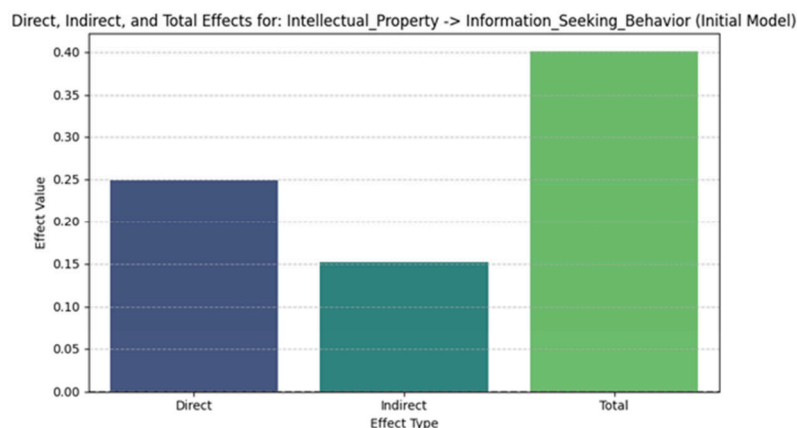
شکل ۵. ضرایب مسیر و معناداری آماری

تحلیل اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل اولیه برای بررسی اثرات میانجی‌گری در مدل که در آن میزان اثر به شرح زیر است:

جدول ۲۲. نتایج آزمون مالکیت فکری و حق مؤلف

مسیر	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم	اثر کل
Intellectual_Property -> Virtual_Environment_Quality	۰.۳۴۳	۰.۰۰	۰.۳۴۳
Intellectual_Property -> Information_Seeking_Behavior	۰.۲۴۹	۰.۱۵۲	۰.۴۰۱
		$۰.۳۴۳ \times ۰.۴۴۲ \approx ۰.۱۵۱۶$	$۰.۲۴۹ + ۰.۱۵۲ \approx ۰.۴۰۱$
Virtual_Environment_Quality -> Information_Seeking_Behavior	۰.۴۴۲	۰.۰۰	۰.۴۴۲

مالکیت فکری و حق مؤلف مستقیماً کیفیت محیط مجازی را تقویت می‌کند و هم مستقیماً (قوی‌تر) و هم غیرمستقیماً از طریق کیفیت محیط مجازی بر رفتار اطلاعاتی تأثیر مثبت و معناداری می‌گذارد (میانجی‌گری جزئی). کیفیت محیط مجازی نیز مستقیماً و قوی بر رفتار اطلاعاتی تأثیر دارد.

شکل ۶. اثرات مستقیم، غیر مستقیم و کل

رابطه معنادار میان هنجارهای مالکیت فکری - حق مؤلف و رفتار اطلاع‌یابی دانشجویان در شبکه‌های علمی به‌دست آمد (ضریب همبستگی مثبت و معنادار).

کیفیت استفاده از محیط مجازی (سواد اطلاعاتی، مهارت ارزیابی منابع، مدیریت زمان، فهم انتساب محتوا) نقش میانجی قوی ایفا کرد؛ به‌گونه‌ای که رعایت حقوق مؤلف، ارتباط مثبت و مستقیمی با رفتار اطلاع‌یابی اخلاقی‌مدار دارد و با ارتقای سواد اطلاعاتی، اثر مثبتی بر خلاقیت و یادگیری دارد.

نبود قانون‌گذاری شفاف یا آموزش کافی سبب افزایش رفتارهای غیراخلاقی (کپی/پیست، نسبت‌ندادن محتوا، استفاده غیرمجاز از آثار دیگران) و تضعیف اصالت پژوهش‌های علمی در شبکه‌های اجتماعی می‌شود، نتایج مصاحبه‌ها نیز این یافته را تقویت می‌کند.

تحلیل‌های رگرسیونی و عاملی تأییدی نشان داد که مولفه‌های هنجارهای اخلاق اطلاعات (از جمله مالکیت فکری) به‌طور چندبعدی با رفتار اطلاع‌یابی، کیفیت منابع مصرفی، و پذیرش شبکه‌های اجتماعی در محیط دانشگاهی مرتبط‌اند.

۴.۲.۵ تفسیر و کاربرد نتایج

۱.۴.۲.۵ تقویت سواد اطلاعاتی و اخلاق پژوهش

میانگین بالای تمامی مولفه‌ها و تمایل اکثر پاسخ‌دهندگان به شاخص‌های «زیاد» و «بسیار زیاد»، نشان می‌دهد که دانشجویان تحصیلات تکمیلی در ایران به اهمیت رعایت مالکیت فکری و حق مؤلف، رفتار اطلاع‌یابی مسئولانه و کیفیت تعامل با محیط مجازی آگاه‌اند. نقش معنادار و قوی کیفیت استفاده از محیط مجازی (سواد اطلاعاتی، ارزیابی انتقادی و فهم انتساب) به عنوان میانجی در مدل، به‌روشنی بر ضرورت سیاست‌گذاری آموزشی و ارتقاء مهارت‌های اطلاعاتی برای تقویت رفتار اخلاق‌مدار دانشجویان تأکید دارد.

۲.۴.۲.۵ ضرورت سیاست‌های دانشگاهی و شفافیت تعهد حقوقی

ضریب مثبت و معنادار مسیر مالکیت فکری و حق مؤلف به رفتار اطلاع‌یابی (۰.۲۴۹) مستقیم و مجموع (۰.۴۰۱ کل) نشان می‌دهد که ترویج رعایت حقوق مؤلف نه فقط به‌صورت نمادین، بلکه واقعاً رفتار اطلاع‌یابی سالم، خلاق و علمی را تقویت می‌کند. بنابراین، لازم است دانشگاه‌ها با تدوین سیاست شفاف حقوق مؤلف، به‌ویژه در محیط‌های مجازی، جایگاه احترام و الزامات حقوقی مالکیت معنوی را صریح و الزام‌آور سازند.

۳.۴.۲.۵ آموزش هدفمند و مقابله با چالش‌های بومی

با توجه به نقش تسهیل‌کننده و پُراهمیت شاخص کیفیت محیط مجازی، به‌ویژه در مواجهه با رفتارهای غیراخلاقی (کپی/پیست، استناد نامعتبر)، مشخص می‌شود که فقدان آموزش کافی و نبود قانون‌گذاری شفاف بوم‌سازگار یکی از علل اصلی آسیب‌پذیری جامعه دانشگاهی در برابر نقض مالکیت فکری است. طراحی برنامه‌های آموزشی حقوق مالکیت فکری، برگزاری کارگاه‌های آموزشی استناددهی صحیح و نقد فناوری‌های نوین در فرایند اطلاع‌یابی توصیه می‌شود.

۴.۴.۲.۵ رویکرد ترکیبی قانون، فناوری و فرهنگ‌سازی

شاخص اثر متوسط مدل ($GoF=0.298$) و تبیین معنادار واریانس رفتار اطلاع‌یابی با نقش ترکیبی مالکیت فکری و کیفیت محیط مجازی، نشان می‌دهد که کارآمدترین مداخله‌ها

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۳۰۱

صرفاً حقوقی یا آموزشی نیستند؛ بلکه باید ترکیبی از قانون‌گذاری منسجم، توسعه فناوری‌های حمایتی (مانند ابزارهای اعتبارسنجی محتوا و ارزیاب خودکار استاندارد)، و فرهنگ‌سازی آگاهانه باشد. ترویج استانداردهای مجوزهای باز (Creative Commons)، پروتکل‌های بومی امنیت داده، و لحاظ سواد اطلاعاتی در برنامه درسی باید از اولویتهای سیاست‌گذاران باشد.

۶. اهمیت طراحی زیرساخت و پشتیبانی نهادی

تمرکز دانشجویان بر استفاده از ابزارهای دیجیتال، شبکه‌های اجتماعی علمی و هوش مصنوعی (براساس داده‌های توصیفی و تحلیلی) بیانگر این است که برای ارتقاء اخلاق اطلاع‌یابی، زیرساخت‌های فنی ایمن، دسترسی عادلانه به منابع، و پوشش‌های اطلاع‌رسانی مستمر باید توسط پشتیبانی نهادی فراهم گردد. این تدابیر نقش مستقیمی در کاهش آسیب‌های اخلاقی پژوهش و افزایش شفافیت محیط علمی دارند.

نتایج پژوهش نشان می‌دهد راهبردهای دانشگاهی و ملی برای ارتقاء اخلاق اطلاع‌یابی باید تلفیقی از آموزش هدفمند، شفافیت حقوقی، توسعه زیرساخت فنی و فرهنگ‌سازی باشد تا هم رفتار اخلاقی اطلاع‌یابی دانشجویان تحکیم شود و هم سلامت و اعتبار زیست‌بوم علمی کشور حفظ گردد.

۷. نتیجه‌گیری

یافته‌ها نشان داد هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف، سازه‌ای محوری و چندلایه در شکل‌دهی به رفتار اطلاع‌یابی در شبکه‌های اجتماعی علمی‌اند و از مسیر اعتماد علمی، هویت حرفه‌ای و انسجام اکوسیستم دانشگاهی عمل می‌کنند؛ به‌نحوی که هر سطحی از ابهام یا عدم شفافیت، ریسک فرسایش اخلاق پژوهش و افت کیفیت تولید علمی را افزایش می‌دهد. نقش میانجی «کیفیت استفاده از محیط مجازی» نیز بدین معناست که سواد اطلاعاتی، ارزیابی انتقادی و فهم انتساب، سازوکار انتقال اثر هنجارهای مالکیت فکری از سطح نگرشی به کنش‌های عینی اطلاع‌یابی است و از مسیرهای مستقیم و غیرمستقیم، رفتار اخلاق‌مدار را تقویت می‌کند. بر این اساس، بسته سیاستی کارآمد باید با اولویت‌دهی به آموزش سناریومحور حقوق مؤلف و استانداردسازی انتساب در بسترهای

دانشگاهی، و استقرار ابزارهای اعتبارسنجی محتوا و یادآورهای استنادی، ظرفیت اثرگذاری هنجارهای مالکیت معنوی را به کنش‌های پایدار و قابل پایش بدل سازد.

همسویی نتایج با مرور Bawa و Muniyappa در تأکید بر پیوند رعایت حقوق مؤلف، امانت‌داری علمی و کاهش سوءرفتارهای پژوهشی مشهود است و نشانگر آن است که هنجارهای انتساب و کپی‌رایت، معیار روشمند اعتبارسنجی در چرخه جستجو، ارزیابی و استفاده منابع‌اند. تبیین نقش «کیفیت محیط مجازی» به‌عنوان میانجی، با بنیان‌های نظری رفتار اطلاع‌یابی روزمره نزد ساوولاین و نیز با الگوهای نیاز اطلاعاتی تیلور و مدل تعاملی ویلسون هم‌خوان است؛ زیرا بر اثر زمینه‌های اجتماعی فرهنگی و مهارت‌های پردازش اطلاعات در گذار از نیاز به کنش تأکید دارد. هم‌زمان، دلالت‌های اخلاقی و سیاستی مرتبط با هوش مصنوعی در نتایج، با هشدارهای شارما و رویکار درباره خطا، سوگیری و لزوم نظارت انسانی و نیز با بحث یوی درباره بازطراحی استثنائات آموزشی/تحلیلی و مجوزهای باز برای توازن خلاقیت و صیانت حقوق همسو است. در سطح حکمرانی، نیاز به شفافیت حقوقی و ظرفیت اجرایی با تحلیل تاشپولاتوف (Tashpulatov) درباره صیانت مؤثر در فضای سایبری و با خلأهای حقوقی گزارش‌شده در ادبیات داخلی هم‌داستان است، هرچند داده‌های این پژوهش به‌طور خاص بر وزن بالای متغیرهای آموزشی و بومی‌سازی سیاست‌ها در دانشگاه‌ها تأکید بیشتری می‌گذارد. از منظر رفتار اطلاع‌یابی، اتکای دانشجویان به شبکه‌ها و هم‌تایان و نقش آموزش‌های کتابخانه‌ای که در پیشینه‌ها گزارش شده، در داده‌های این پژوهش تأیید می‌شود، با این تفاوت که مؤلفه‌های انتساب و کپی‌رایت در بسترهای اجتماعی-علمی برجسته‌تر شده و اثر آن‌ها بر رفتار اطلاع‌یابی تقویت می‌گردد.

در سطح نظری، صورت‌بندی علیّ سه‌سازه‌ای نشان می‌دهد که هنجارهای مالکیت فکری نه تنها اثر مستقیم بر رفتار اطلاع‌یابی دارند، بلکه از طریق بهبود کیفیت تعامل با محیط مجازی، اثر کل خود را تقویت می‌کنند و تبیین میانجی‌گرانه از سازوکار اخلاقی‌شدن کنش اطلاعاتی ارائه می‌دهند. در سطح کاربرد، شواهد پیمایشی و مدلی بیانگر آن است که طراحی مداخله‌های دانشگاهی مرحله‌ای در سواد اطلاعاتی، یکپارچه‌سازی راهنماهای انتساب و استناد در زیرساخت‌های یادگیری، و به‌کارگیری مجوزهای باز نظیر Creative Commons می‌تواند رفتار اطلاع‌یابی اخلاق‌مدار را از طریق کاهش ابهام هنجاری و تسهیل کنش درست، بهبود دهد. همچنین، هم‌راستاسازی نظام‌های ارزیابی و انگیزشی با

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۳۰۳

پاداش‌دهی به انتساب صحیح و استفاده منصفانه، و پیش‌بینی سازوکارهای اصلاحی - آموزشی در مواجهه با نقض، برای پایداری اثر مداخله‌ها ضروری است.

این پژوهش با تلفیق داده‌های کیفی و کمی، مدلی معتبر برای توضیح نسبت میان هنجارهای مالکیت فکری، کیفیت تعامل با محیط مجازی و رفتار اطلاع‌یابی عرضه می‌کند و با پیشینه‌های بین‌المللی و داخلی درباره اخلاق اطلاعات، سواد اطلاعاتی و حکمرانی مالکیت معنوی هم‌نواست، در حالی که به خلأ بومی پیوند دادن این مؤلفه‌ها در عرصه کنش روزمره دانشجویان پاسخ می‌دهد. دلالت نهایی روشن است: تا وقتی آموزش هدفمند، شفافیت حقوقی، و ابزارهای فنی اعتبارسنجی و انتساب به‌صورت تلفیقی و نهادی استقرار نیابد، شبکه‌های علمی ظرفیت خود را برای تقویت اعتماد و خلاقیت محقق نمی‌سازند؛ اما با اجرای این برنامه جامع هماهنگ، شبکه‌ها می‌توانند به اهرم مؤثر ارتقای اخلاق اطلاع‌یابی و تولید دانش بدل شوند.

۸. پیشنهادهای منتج از پژوهش

- طراحی و اجرای آموزش‌های مرحله‌ای حقوق مؤلف و اخلاق اطلاعات، تلفیق‌شده با برنامه درسی و مبتنی بر سناریوهای واقعی شبکه‌های اجتماعی علمی، با تأکید بر انتساب، استفاده منصفانه و شیوه‌های استناد.

- تدوین و ابلاغ سیاست‌های نهادی مالکیت فکری ویژه بسترهای علمی-اجتماعی، با تعیین دقیق حدود باز نشر، اشتراک‌گذاری، نسبت‌دادن محتوا و هم‌ترازی با شرایط استفاده پلتفرم‌ها.

- به‌کارگیری و ترویج نظام مجوزدهی باز نظیر «Creative Commons» برای منابع آموزشی و پژوهشی دانشگاهی، همراه با راهنمای انتخاب مجوز مناسب و الزامات انتساب استاندارد برای تسهیل اشتراک‌گذاری قانون‌مند و احترام به حقوق پدیدآورنده.

- استقرار پروتکل‌های بومی اعتباربخشی و ارزیابی منبع (نشان‌های اعتبار، فراداده انتساب و مسیرهای راستی‌آزمایی) برای محتوای در گردش در شبکه‌های اجتماعی علمی.

- توسعه سازوکارهای رصد و گزارش‌دهی نقض مالکیت فکری با رویکرد اصلاحی - آموزشی (به‌جای صرفاً تنبیهی) و هم‌افزایی میان کتابخانه، فناوری اطلاعات و واحد حقوقی.
- تعبیه تذکرهای فنی و «تلنگرهای طراحی» در زیرساخت‌های دانشگاهی شبکه‌ای (یادآور انتساب، پیشنهاد استناد، و ابزارهای کمک‌استناد) برای کاهش رفتارهای پرریسک و تسهیل کنش اخلاق‌مدار.
- هم‌راستاسازی نظام‌های ارزیابی و انگیزشی با پاداش‌دهی به رفتارهای اخلاقی اطلاع‌یابی و انتساب صحیح، به‌ویژه در فعالیتهای جمعی و کلاس‌های مجازی.
- ایجاد توافقی‌های میان‌نهادی و مخازن اشتراک برای میزبانی منابع باز دارای مجوز استاندارد، با هدف کاهش اتکا به گردش غیرمجاز محتوا و تقویت دسترسی منصفانه.

پیوست‌ها

۱. نمونه‌ای از کدبوک و گزینش نقل‌قول‌ها ارائه شده است.

مؤلفه	شرایط علی	شرایط مداخله‌گر	شرایط بستر	پیامدها	راهبردها
بازرسی و نظارت بر رعایت حقوق مؤلف	عدم آگاهی دانشجویان از قوانین کپی‌رایت و حقوق مؤلف (م.ش. ۶، م.ش. ۱۰).	نبود سیاست‌های نظارتی مشخص در دانشگاه‌ها برای رعایت حقوق مؤلفان (م.ش. ۵، م.ش. ۱۱).	ضعف زیرساخت‌های قانونی برای حفاظت از مالکیت معنوی و نبود حمایت کافی از پدیدآورندگان (م.ش. ۳)	پیامد مثبت: افزایش احترام به حقوق مؤلفان و ارتقای کیفیت پژوهش‌ها؛	-آموزش قوانین کپی‌رایت، گنجاندن مفاهیم مالکیت فکری در سرفصل دروس دانشگاهی، ایجاد سامانه‌های بررسی اصالت محتوا مانند (م.ش. ۶)
					-تدوین قوانین شفاف برای حفاظت از مالکیت معنوی (م.ش. ۶).

هنجارهای مالکیت فکری و حق مؤلف در ... (سولماز نوری و دیگران) ۳۰۵

-گنجاندن مفاهیم مرتبط با مالکیت فکری در سرفصل دروس دانشگاهی (م.ش.۱۳).	-پیامد منفی: افزایش سرقت علمی به دلیل نبود آگاهی یا ضعف نظارت؛ کاهش اعتماد به نتایج علمی (م.ش.۲۲، م.ش.۶).	-عدم هماهنگی بین دانشگاه‌ها در تعریف و اجرای سیاست‌های مرتبط با مالکیت فکری (م.ش.۱۳).	-ضعف در اجرای قوانین موجود به دلیل نبود نظارت کافی (م.ش.۱۰).	-نبود آموزش کافی در زمینه اصول مالکیت فکری و اخلاق پژوهشی (م.ش.۱۱).
-استفاده از سامانه‌های بررسی اصالت محتوا مانند Creative Commons یا Commons همانند جو (م.ش.۱۰).				

- در بسیاری از پاراگراف‌های داخل متن مقاله، قلم نویسنده وجود ندارد و صرفاً به فرانس‌دهی‌ها بسنده شده بود. در صورتی که در انتهای هر پاراگراف ضرورت دارد تا تحلیل‌های پژوهشگر به آنها اضافه شود.

کتاب‌نامه

- بخشی، جهانگیر؛ ططری، خدیجه. (۱۳۹۸). «نقش حقوق مالکیت معنوی در شبکه‌های اجتماعی». مطالعات رسانه‌ای، سال چهاردهم.
- بهرامی‌نیا، سارا. (۱۴۰۱). «طراحی الگوی نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه اقتصادی و توسعه فرهنگی جامعه». رساله دکترای تخصصی، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام نور خراسان رضوی.
- پیلوار، رحیم. (۱۴۰۰). «پیشینه‌شناسی حقوق مالکیت فکری ایران». حقوق اسلامی، سال ۱۸، شماره ۷۰.
- زهره‌ساز، محمد؛ فتاحی، رحمت‌الله؛ صنعت‌جو، اعظم. (۱۳۹۴). «بررسی قابلیت‌های مهارتی بر شکل‌گیری رفتار راهنمایایی کاربران در فرایند اطلاع‌یابی از کتابخانه دیجیتال». پژوهش‌نامه پردازش و مدیریت اطلاعات. دوره ۳۱، شماره ۱، شماره پیاپی ۸۳.
- داوری اردکانی، ر. (۱۳۹۴). وضع کنونی تفکر در ایران. تهران: نشر ققنوس.
- دینانی، غلامحسین ابراهیمی. (۱۳۹۷). «دفتر عقل و آیت عشق». تهران: نشر نور سخن.
- شرقی، مرضیه. خورسندیان، محمدعلی. (۱۳۹۹). «بررسی ابعاد و نقش مالکیت فکری در فرایند نوآوری باز با تأکید بر راهبردهای موجود». نشریه علمی دانش حقوق مدنی. دوره ۹، شماره ۱.
- شقایق، مهدی. (۱۴۰۰). اخلاق اطلاعات مبادی و مسائل. تهران: انتشارات سمت.

- طیبی ابوالحسنی، سیدامیرحسین. (۱۳۹۸). «درآمدی بر روش تحقیق: رویه‌های استاندارد تحلیل داده‌های کیفی». فصلنامه سیاست‌نامه علم و فناوری، دوره ۹، شماره ۲.
- فراسخواه، مقصود. (۱۴۰۳). روش تحقیق کیفی در علوم اجتماعی با تأکید بر «نظریه برپایه» (گراندد تئوری). تهران: نشر آگاه.
- ملا محمدعلی، امیر. قیوم‌زاده، محمود. مشرقی، علی. (۱۴۰۰). «تبیین نقش حقوق مالکیت فکری در فضای مجازی». مجله علمی علوم اسلامی انسانی. سال هفتم. شماره ۲۵.
- هایدگر، مارتین. (۱۳۸۵). معنای تفکر چیست؟. ترجمه فرهاد سلیمانیان. تهران: نشر مرکز.
- هایدگر، مارتین. (۱۳۹۲). چه باشد آنچه خوانندش تفکر. ترجمه سیاوش جمادی. تهران: ققنوس.

- Bawa, A. C., & Muniyappa, L. (2021). Plagiarism and intellectual property rights in the digital era: A review. "Library Philosophy and Practice", 2021, 1-13.
- Cuntz, A., Fink, C., & Stamm, H. (2024). Artificial intelligence and intellectual property: An economic perspective (WIPO Economic Research Working Paper No. 77). World Intellectual Property Organization.
- Erdt, M., et al. (2016). Social media in scholarly communication. "Scientometrics", 109(2), 1117–1141.
- Floridi, L. (2005). The philosophy of information. Oxford University Press
- Floridi, L. (2024). Information Ethics in the Digital Age. "Journal of Information Ethics", 33(1), 15-29.
- Humbhi, S., Tareen, S. A., & Humbhi, A. (2022). Information needs and information-seeking behavior of undergraduate students: A remote area perspective. Library Philosophy and Practice, 6838. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6838>
- Judijanto, L., Hardiansyah, A., & Arifudin, O. (2025). Ethics and security in artificial intelligence and machine learning: Current perspectives in computing. International Journal of Society Reviews (INJOSER), 3(2), 374-380. <https://doi.org/10.XXXX/INJOSER.2025.3.2.374>.
- Jurcys, P., & Fenwick, M. (2024). Creativity and Information Intermediaries in the Age of Generative AI. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=4793674>.
- Nijs, T., Martinovic, B., & Verkuyten, M. (2022). The Two Routes of Collective Psychological Ownership: Rights and Responsibilities Explain Intentions to Exclude Outsiders and Engage in Stewardship Behavior. Personality and Social Psychology Bulletin, 50(2), 270–284. <https://doi.org/10.1177/01461672221129757>
- Picht, P. G., & Thouvenin, F. (2023). AI and IP: Theory to Policy and Back Again – Policy and Research Recommendations at the Intersection of Artificial Intelligence and Intellectual Property. IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law, 54, 916–940.

- Savolainen, R. (2022). Everyday Information Behavior: Foundations and Trends. "Information Processing & Management", 59(2), 102913.
- Sharma, H., & Ruikar, M. (2024). Artificial intelligence at the pen's edge: Exploring the ethical quagmires in using artificial intelligence models like ChatGPT for assisted writing in biomedical research. *Perspectives in Clinical Research*, 15(3), 108-115. https://doi.org/10.4103/picr.picr_196_23
- Tashpulatov, D. T. (2025). The protection of intellectual property rights in cyberspace. *Journal of Analytical Synergy and Scientific Horizon*, 1(3B), 25–34.
- Taylor, R. S. (1991). Information use environments. In *The information systems environment: A human perspective* (pp. 36-50). IRM Press.
- Tiro, H. (2024). Question of knowledge in active usage of AI tool "ChatGPT". *INSAM Journal of Contemporary Music, Art and Technology*, 12, 46–61.
- Vinyard, M., Morales, I., & Helton, E. (2025). Information seeking behavior of graduate business students: using a qualitative approach to determine the role of the library. *Journal of Business & Finance Librarianship*, 30(1), 31-50. <https://doi.org/10.1080/08963568.2024.2435758>
- Wilson, T. D. (1981). On user studies and information needs. *Journal of Documentation*, 37(1), 3-15. <https://doi.org/10.1108/eb026774>
- Yu, P. K. (2025). Artificial intelligence, intellectual property, and sustainable development. SSRN Working Paper.